

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
HISTORICKÝ ÚSTAV

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

MARIE JUSTINA ZE SCHWARZENBERKU. OBRAZ
(NEMOCNÉ) ŠLECHTIČNY V POLOVINĚ 17. STOLETÍ

Vedoucí práce: PhDr. Rostislav Smíšek, Ph.D.

Autorka práce: Hanka Tlamsová

Studijní obor: Historie

Ročník: Třetí

2012

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci „Marie Justina ze Schwarzenberku. Obraz (nemocné) šlechtičny v polovině 17. století“ jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Dále prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Hluboká nad Vltavou 23. července 2012

.....
Hanka Tlamsová

Zde bych chtěla poděkovat zejména PhDr. Rostislavu Smíškovi, Ph.D, za jeho užitečné rady a připomínky, ochotu, trpělivost a také slova povzbuzení při vedení mé bakalářské práce. Velice si vážím Mgr. Miroslavy Smíškové, které tímto upřímně děkuji za poskytnutou pomoc v jejím volném čase. Velké díky patří především mé rodině, jež mi byla velkou oporou po celou dobu mého studia. Děkuji také mým přátelům historikům za projevenou podporu i rozptýlení.

Anotace

Předkládaná bakalářská práce si klade za cíl zrekonstruovat životní osudy Marie Justiny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku, ve druhé polovině 17. století. Těžištěm pojednání je téma každodenního života za zdmi schwarzenberských rezidencí, odhalení šlechtičniny vážné duševní choroby, reflexe jejího úmrtí a pohřebních záležitostí. Předmětem zájmu se rovněž stal nelehký úděl služebnictva, pokus o retrospektivní diagnózu kněžniny nemoci a způsoby její léčby. Práce vychází z poznatků získaných z korespondence kněžnina manžela Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku s hejtmany schwarzenberských panství. Tyto informace bylo třeba doplnit o poznatky z denních zpráv pražského arcibiskupa a kardinála Arnošta Vojtěcha z Harrachu.

Annotation

The aim of the present Bachelor's thesis is to reconstruct the life story of Maria Justina of Schwarzenberg, born of Starhemberg in the Middle of the 17th century. In the first part, this thesis focuses on the everyday life behind the walls of the residences that belonged to the House of Schwarzenberg. The thesis then deals with the serious mental illness the Duchess had suffered from, with her death and with the funeral ceremony that took place afterwards. In conclusion, the thesis investigates the way how the servants reacted on the behaviour of the Duchess towards them, it tries to identify the exact cause of the mental illness and to describe some sort of treatments the Duchess had to undergo. The present Bachelor's thesis is based on the correspondence between John Adolf I., Prince of Schwarzenberg, the husband of Maria Justina of Schwarzenberg, and regional council presidents of family holdings. In addition, further background information has been gathered from the diaries and Tagzettel of Cardinal Ernst Adalbert of Harrach.

Obsah

I. Úvodem.....	7
I. 1. Pramenná základna a metodologické přístupy.....	8
I. 2. Literatura.....	11
I. 3. Dějiny rodu Schwarzenberků.....	17
II. Každodenní život Marie Justiny ze Schwarzenberku	25
III. Diagnóza nemoci šlechtičny a její léčba	34
IV. Smrt jako vysvobození nemocné šlechtičny	41
IV. 1 Pohřební rituál a místo posledního odpočinku.....	45
V. Závěr	51
VI. Seznam použitých pramenů a literatury	54
VI. 1. Archivní prameny	54
VI. 2. Vydané prameny	54
VI. 3. Použitá literatura	54
VI. 4. Internetové zdroje	60
VII. Seznam příloh.....	61
VIII. Přílohy	63
VIII. 1. Schwarzenberský rodokmen od 15. do počátku 18. století	63
VIII. 2. Obrazová příloha	64

I. Úvodem

Dějiny každodennosti v současné době patří k dynamicky se rozvíjejícím oblastem historického bádání.¹ Díky tomuto konceptu historikové a historičky vnáší do dějin nový pohled, vytvářejí historii s příběhy a rozvíjejí schopnost její interpretace nejen pomocí strohých faktů.² Místo výzkumu „velkých“ dějin a dějinných procesů se dnes spíše prosazuje přístup, jehož prostřednictvím dějepisci historii zkoumají a dle Richard Dülmena ji popisují „zevnitř“.³ Námětem předkládané bakalářské práce se stal konkrétní životní příběh Marie Justiny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku, každodennost a obraz nemocné šlechtičny v očích jejích služebníků a blízkých. Pojednání si klade za cíl zodpovědět několik základních otázek. Lze z dochovaných archivních pramenů vytvořit stručný biogram výše uvedené urozené dámy? Je možné v nich vyhledat alespoň základní životopisná data? Jaký život, s kým a kde Marie Justina ze Schwarzenberku, rozená ze Starhemberku, prožila? Trpěla pouze obvyklými tělesnými neduhy, nebo se u ní vyskytly nějaké závažnější psychické problémy? Vyloučila ji její nemoc ze společenského života? Jakými nemocemi trpěla a jaké léčebné postupy absolvovala? Dostalo se jí „dobré“ smrti? Jak proběhlo poslední rozloučení s kněžnou a kam ji pohřbili?

Odovědi na výše uvedené otázky se autorka předkládaného pojednání snažila zapracovat do čtyř níže uvedených kapitol. Vedle základního obeznámení s pramennou základnou, metodologií a použitými edičními zásadami, se v první kapitole tohoto pojednání rovněž nachází stručné zhodnocení základní literatury k danému tématu. Ta autorce poskytla prvotní inspiraci k vytvoření této bakalářské práce. Ve stejném oddíle nechybí ani nástin bohaté historie šlechtického rodu Schwarzenberků od jeho počátků do 17. století – do doby, kdy žila Marie Justina ze Schwarzenberku, rozená ze Starhemberku, a její manžel Jan Adolf I. ze Schwarzenberku. Ve druhé kapitole se autorka předkládané práce pokusí nahlédnout za zdi schwarzenberských rezidencí a zrekonstruovat každodenní život Marie Justiny ze Schwarzenberku, rozené

¹ Srov. skripta Filozofické fakulty Univerzity Pardubice Jiří KUBEŠ, *Dějiny každodennosti II (1500-1750)*, Pardubice 2012, s. 8.

² Mezi průkopníky dějin každodennosti patřili především Arthur Erwin IMHOF, *Die gewonnene Jahre*, München 1981; TÝŽ, *Die Verlorene Welten*, München 1984; Peter BORSCHIED, *Gesichte des Alters. 16 - 18. Jahrhundert*, Münster 1983; Michael MITTERAUER, *Zur Geschichte unehelicher Geburten in Europa*, München 1983; TÝŽ, *Gesichte der Jugend*, München 1986. Srov. Richard van DÜLMEN, *Historická antropologie. Vývoj, problémy, úkoly*, Praha 2002, s. 26-27.

³ TAMTÉŽ.

ze Starhemberku. Stranou zájmu nezůstane ani letmý pohled do myšlenkového světa služebnictva, jímž se manželka Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku obklopovala. To hrálo v životě kněžny nezastupitelnou roli, neboť se staralo o každodenní potřeby šlechtičny. Následující kapitola se věnuje diagnóze kněžniny nemoci. K určení retrospektivní diagnózy chorob Marie Justiny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku, bylo třeba, z důvodu lepšího pochopení tématu, zasadit tuto problematiku do širšího dobového kontextu. Ve stejném oddílu autorka přibližuje postupy novověké léčby, představuje některé kněžniny lékaře a další pokusy pomoci nemocné urozené dámě od zdravotních těžkostí. V poslední části bakalářské práce si autorka všímá způsobu kněžnina odchodu z pozemského světa, jehož podrobný popis se dochoval až do současnosti.⁴ Prostor je v neposlední řadě věnován úvaze nad kněžninou „dobrou smrtí“. Celá kapitola je poté završena líčením příprav pohřebních ceremonií, interpretace pohřebního průvodu a problémů s umístěním rakve do příslušné hrobky.

I. 1. Pramenná základna a metodologické přístupy

Heuristická základna bakalářské práce vychází z rozsáhlé sbírky pramenů týkajících se osoby Marie Justiny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku. Ta je uložena v doposud neuspořádaném Rodinném archivu Schwarzenberků, který se nachází ve Státním oblastním archivu Třeboň, oddělení Český Krumlov. Naprostá většina písemných pramenů se dochovala v německém jazyce, pouze některé dopisy jsou koncipovány francouzsky. Rovněž se zde nachází i italský popis místa posledního odpočinku kněžny ze Schwarzenberku.⁵ Charakteristickým rysem německých textů psaných novogotickou kurzívou je častá příměs slov latinského původu, která autoři psali humanistickým písmem.

Největší část dochovaného souboru písemností tvoří bohatá osobní korespondence. Tu doplňují nejen pozůstalostní inventáře, účty, starhemberský rodokmen, ale i rozličné nákresy – kněžnina náhrobku a kaple, v níž měla být pohřbena. V případě naprosté většiny pramenů jde o originály. Pouze v několika jednotlivostech se jedná o kopie.⁶

⁴ Dopis Kryštofa Sieberta z Liliensteinu Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku z 5. února 1681. Státní oblastní archiv (dále jen SOA) Třeboň, oddělení Český Krumlov, Rodinný archiv (dále jen RA) Schwarzenberků, fasc. 396.

⁵ Příloha dopisu Kryštofa Sieberta z Liliensteinu Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku z 30. dubna 1681. TAMTÉŽ.

⁶ V takových případech jsou tyto prameny v horní části listů viditelně označeny výrazy „*copia*“, „*duplicat*“ nebo „*in duplo*“. TAMTÉŽ.

V souboru pramenů jednoznačně převládají přesně datované dopisy.⁷ Za pozornost však stojí skutečnost, že ve dvou případech pisatel uvedl mnohem konkrétnější dataci. Nejzajímavější je asi urgentní zpráva z 26. ledna 1681, kterou odesílatel dokončil „*um 11 Uhren in der Nacht*“.⁸

Dochované listy pocházejí především od manžela Marie Justiny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku, Jana Adolfa I. Stranou pozornosti však nelze nechat ani zprávy jeho služebníků. Právě ti svého pána, který dlouhodobě pobýval u císařského dvora ve Vídni, pravidelně informovali o zdravotním stavu a každodenním životě šlechtičny na zámcích Schwarzenberk, Hluboká a Třeboň. Společně se radili o kněžnině léčbě a dalších nutných krocích ohledně jejích přání a podivných projevech chování. Ze zaznamenaných podpisů lze povětšinou vyčíst jména čtyř schwarzenberských hejtmanů – Kašpara ze Zelionu,⁹ Jiřího Karla Eymera z Waltershofenu, blíže nejmenovaného Meyerhofera a Kryštofa Sieberta z Liliensteinu.¹⁰ Kašpar ze Zelionu působil jako nejvyšší úředník a vrchní správce na panství Schwarzenberk, Jiří Karel Eymer z Waltershofenu zastával úřad panského hejtmana na Hluboké, Meyerhofer a po něm Kryštof Siebert z Liliensteinu¹¹ naopak spravovali panství Třeboň.¹² Z místa vrchního správce – popřípadě hejtmana panství – měli tito vrchnostenští úředníci povinnost Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku neprodleně ohlásit každou důležitou událost, která se na zámku i v podzámčí stala. Je na škodu, že se v probádaných listech objevil pouze jediný (navíc tematicky zcela nepotřebný) dopis podepsaný vlastní rukou Marie Justiny ze Schwarzenberku, rozené ze

⁷ Avšak přesto by se pramenům nemělo slepě věřit. Autorka odhalila v poště schwarzenberských hejtmanů několik zřejmých obsahových chyb. Například podle Kryštofa Sieberta z Liliensteinu zemřel Petr Vok z Rožmberka až v roce 1612. Psaní Kryštofa Sieberta z Liliensteinu Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku z 31. ledna 1681. TAMTĚŽ.

⁸ Jedná se o zprávu ohledně prudkého zhoršení kněžnina zdravotního stavu několik dnů před její smrtí. List Kryštofa Sieberta z Liliensteinu Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku z 26. ledna 1681. TAMTĚŽ.

⁹ Znáám je i pod přezdívkou Brandis, kterou se tak i podepisoval. Srov. doposud nepublikovaná studie Rostislava SMÍŠKA, *Die Heiratsstrategien der Fürsten zu Schwarzenberg 1600-1750*. (Autorka děkuje PhDr. Rostislavu Smíškovi, Ph.D., za zapůjčení textu studie.)

¹⁰ Jiří Karel Eymer z Waltershofenu svou paní přežil pouze o necelých sedm týdnů. Zemřel 20. března 1681. Do poslední chvíle svého života pomáhal Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku s přípravou pohřbu jeho manželky. Smrtelně se nachladil během pohřebního průvodu, jenž se konal 4. března. Psaní neznámého úředníka Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku z 20. března 1681. SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 396.

¹¹ Kryštofa Sieberta z Liliensteinu v úřadu třeboňského hejtmana vystřídal pravděpodobně v roce 1682 jeho příbuzný Theobald Carl Siebert z Liliensteinu. Srov. bakalářská práce Veroniky JUHAŇÁKOVÉ, *Holdování panství Třeboň knížeti Ferdinandovi ze Schwarzenberku roku 1683*, České Budějovice 2010, s. 21.

¹² Že jde o hejtmany, dokládá skutečnost, že Jan Adolf I. ze Schwarzenberku ve všech svých dopisech tyto vrchnostenenské úředníky oslovoval „*Lieber hauptman*“. SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 396.

Starhemberku.¹³ Dopisy knížete Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku se z větší části dochovaly v konceptech.

Soubor dochovaných pramenů lze chronologicky rozdělit na tři části. Období před rokem 1656, kdy se v korespondenci o zdravotním stavu Marie Justiny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku, nepíše víceméně nic. Do druhého časového údobí – mezi léty 1656 a 1681 – patří korespondence, jejíž hlavní obsahovou náplň tvořily zevrubné komentáře neradostného zdravotního stavu šlechtičny. Do třetí skupy – od února 1681 – lze zařadit písemné a ikonografické prameny, jež se týkají přípravy pohřbu, zádušních mší, pozůstalostních inventářů, četných kondolencí a smlouvy ohledně rozdělení kněžnina majetku.¹⁴ Závět' by však badatel v těchto archivních pramenech hledal marně.¹⁵ Tu Marie Justina ze Schwarzenberku, rozená ze Starhemberku, nejspíše nikdy nese-psala, neboť nebyla psychicky zdravá. Testament totiž podle práva mohli sepsat pouze ti, kteří se těšili dobrému duševnímu zdraví.¹⁶

Autorka předkládané bakalářské práce se soustředila především na prameny od roku 1656, kdy se u šlechtičny objevily první projevy vleklé psychické nemoci, do poloviny roku 1681, kdy byla kněžna pohřbena. Tyto informace získané studiem písemností uložených v Rodinném archivu Schwarzenberků bylo třeba doplnit poznatky z dalších dochovaných pramenů. Na tomto místě je třeba zmínit především deníkové záznamy a denní zprávy kardinála Arnošta Vojtěcha z Harrachu, o ediční zpřístupnění se postarali Katrin Kellerová s Alessandrem Catalanem.¹⁷ Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu se ve svých zápiscích několikrát zmínil o osobním shledání s Marií Justinou ze Schwarzenberku, rozenou ze Starhemberku, přičemž nezapomněl okomentovat průběh vzájemných schůzek. Stranou pozornosti však neponechal ani poznatky ohledně jejího neutěšeného zdravotního stavu a způsobu léčby.¹⁸

Na počátku celého výzkumu o šlechtičnině životě stál z metodologického hlediska biografický přístup. Životopisné stanovisko pomohlo autorce pojednání vytvořit

¹³ List Marie Justiny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku, neznámé osobě (nečitelné jméno) z 1. června 1654. TAMTÉŽ.

¹⁴ SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 396.

¹⁵ Kšaftovní listiny se ukládaly do desek zemských. Ve zkoumaném fasciklu ani v dalších prozkoumaných pramenech se nedochovala žádná zmínka o závěti nemocné šlechtičny, ani její koncept či duplikát.

¹⁶ Srov. Pavel KRÁL, *Mezi životem a smrtí. Testamenty české šlechty mezi léty 1550 a 1650*, České Budějovice 2002 (= Monographia historica 2), s. 17.

¹⁷ Katrin KELLER – Alessandro CATALANO (edd.), *Die Diarien und Tagzettel des Kardinals Ernst Adalbert von Harrach (1598-1667) I-VII*, Wien 2010 (= Veröffentlichungen der Kommission für neuere Geschichte Österreichs 104/1-7).

¹⁸ Citované úryvky jak z pošty Jana Adolfa I. a jeho hejtmanů, tak z deníku a denních zpráv kardinála Arnošta Vojtěcha z Harrachu jsou jednotně přepsány podle zásady transliterace.

odrazový můstek k dalším, v posledních letech hojně uplatňovaným metodám historikovy práce. Autorka se opírala především o koncept historické antropologie, jejímž prostřednictvím lze interpretovat jednání, postoje, pocity a způsob myšlení raně novověkého člověka.¹⁹ V tomto konkrétním případě se historicko-antropologické bádání předně týká Marie Justiny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku, jejího manžela a rovněž vybraných služebníků.²⁰ Autorka ve svém pojednání uplatnila především dva historicko-antropologické přístupy – konstrukci obrazu „toho druhého“ a šlechtickou každodennost.²¹ Biografii a historickou antropologii autorka bakalářské práce doplnila teoretickým konceptem symbolické komunikace. Tento přístup poprvé použila historička a münsterská univerzitní profesorka Barbara Stollberg-Rilingerová. Podle ní nese každé gesto, signál, událost i hmotný předmět určitý symbol. Symbolická komunikace pak slouží k odкрыtí skutečného významu symbolů.²²

I. 2. Literatura

Dějiny rodu Schwarzenberků jsou v české i zahraniční literatuře poměrně dobře probádány. Schwarzenberkové se těší velkému zájmu především proto, že od druhé poloviny 17. století patřili k nejurozenějším a nejvlivnějším šlechtickým rodům v habsburské monarchii.²³ Historikové a historičky, kteří se zajímají o dějiny svrchu

¹⁹ Pouze výběrově Jan HORSKÝ, *Historická antropologie*, *Historická demografie* 17, 1993; Michael MITTERAUER - Gerd DRESSEL, *Historische Anthropologie. Ein Einführung*, Wien 1996; R. van DÜLMEN, *Historická antropologie*; Georg G. IGGERS, *Dějepisectví ve 20. století. Od vědecké objektivitě k postmoderní výzvě*, Praha 2002, s. 241-270; Martin NODL - Daniela TINKOVÁ (edd.), *Antropologické přístupy v historickém bádání*, Praha 2007; Lucie STORCHOVÁ (ed.), *Conditio humana - konstanta (č) i historická proměnná? Koncepty historické antropologie a teoretická reflexe v současné historiografii*, Praha 2007.

²⁰ SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 396.

²¹ Pouze výběrově Václav BŮŽEK - Josef HRDLIČKA a kol., *Dvory velmožů s erbem růže*, Praha 1997; Václav BŮŽEK - Josef HRDLIČKA - Pavel KRÁL - Zdeněk VYBÍRAL, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha 2002; Václav BŮŽEK - Pavel KRÁL, *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007; Václav BŮŽEK a kol., *Světy posledních Rožmberků*, Praha 2011. Marie KOLDINSKÁ - Petr MAŤA (edd.), *Deník rudolfinského dvořana. Adam mladší z Valdštejna 1602-1633*, Praha 1997; Marie KOLDINSKÁ, *Každodennost renesančního aristokrata*, Praha 2001; Beatrix BASTL, *Tugend, Liebe, Ehe. Die adelige Frau in der Frühen Neuzeit*, Wien-Köln-Weimar 2000; Pavel MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa. Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovicové z Pernštejna*, České Budějovice 2005 (= Prameny k českým dějinám 16. - 18. století, řada B, svazek 1); Miroslava DURAJOVÁ - Rostislav SMÍŠEK (edd.), *Hieronymus der Ältere Schlick: Das Tagebuch. Eine Selbstdarstellung aus den Jahren 1580-1582*, České Budějovice 2008 (= Prameny k českým dějinám 16. - 18. století, řada B, svazek II);

²² Barbara STOLLBERG-RILINGER, *Symbolische Kommunikation in der Vormoderne. Begriffe - Thesen - Forschungsperspektiven*, *Zeitschrift für historische Forschung* 31, 2004, s. 495-496.

²³ Srov. Jonathan DEVALD, *The European Nobility, 1400-1800*, Cambridge 1996; Ronald G. ASCH (ed.), *Der europäische Adel im Ancien Régime. Von der Krise der ständischen Monarchie bis zur Revolution (1600-1789)*, Köln-Weimar-Wien 2001; TÝŽ, *Europäischer Adel in der Frühen Neuzeit. Eine Einführung*,

uvedeného urozeného rodu nebo pouze některými jeho příslušníky, se zpravidla dělí na dvě skupiny. V první řadě jsou to vědci, kteří se zabývají rodovou historií od nejstarších dob po osobu Jana Nepomuka ze Schwarzenberku (1742-1789). Na tuto dobu někteří dějepisci dále navazují starší hlubocko-krumlovskou linií rodu (1802-1950). Druhá skupina historiků svůj zájem obrací k dějinám sekundogenitury – mladší orlické větve od roku 1802 do současnosti.²⁴ V níže uvedeném oddíle si autorka bakalářské práce bude všimnout především první skupiny historiků.

Již v roce 1866 sepsal dějiny rodu Schwarzenberků od středověkých kořenů do poloviny 19. století vodňanský rodák, básník a vrchní schwarzenberský archivář Adolf František Berger.²⁵ Další důležité dílo vzniklo přičiněním Antonína Markuse roku 1935. Antonín Markus svoji syntézu započal legendárními předky rodu a dovedl ji až do počátku 20. století.²⁶ Úroveň jeho práce však snižuje spíše populárně zaměřený výklad a do jisté míry i zidealizované biografické medailonky jednotlivých příslušníků rodu. O necelých 30 let později – v roce 1963 – vydal o svém rodě monografii vystudovaný historik a heraldik Karel VI. ze Schwarzenberku.²⁷ Zatím poslední publikaci vědeckého charakteru – sborník příspěvků – o Schwarzenbercích vytvořilo roku 2008 trio editorů – Zdeněk Bezecný, Martin Gaži a Martin C. Putna. Tato práce se však zaměřuje spíše na kulturní dějiny rodu v 19. a 20. století. Raný novověk zůstal stranou zájmu jednotlivých přispěvatelů.²⁸ Ve stejném roce vznikla populárně-naučná práce *Jihočeské dominium. Rožmbekové, Eggenbergové, Schwarzenbergové a Buquoyové v jižních Čechách* z pera Pavla Juříka. Přínos tohoto rozsáhlého díla

Köln 2008; Petr MAŤA, *Svět české aristokracie (1500-1700)*, Praha 2004; V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Člověk českého raného novověku*; TITÍŽ (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007; Michael SIKORA, *Der Adel in der Frühen Neuzeit*, Darmstadt 2009.

²⁴ Rod se roku 1802 rozdělil na výše uvedené dvě větve přičiněním synů Jana Nepomuka ze Schwarzenberku - Josefa Jana (1769-1833) a Karla Filipa I. (1771-1820). Tímto aktem se naplnil jeden z bodů testamentu knížete Ferdinanda Viléma Eusebia ze Schwarzenberku z roku 1703. Pod hrozbou neustálého vymření rodu, zavázal své potomky rozdělením rodu na dvě linie, pokud se v jedné generaci najdou dva dospělí, schopní a ochotní synové. Srov. *Ottova encyklopedie, Česká republika IV. Historie. Stát a společnost*, Praha 2006, s. 278.

²⁵ Adolf BERGER, *Das Fürstenhaus Schwarzenberg*, Wien 1866.

²⁶ Antonín MARKUS, *Rod knížat ze Schwarzenberku*, Schwarzenberská ročenka 1935, s. 17-96. Autorka bakalářské práce informace čerpala a citovala z knihy TÝŽ, *Rod knížat ze Schwarzenberku*, Třeboň 1936.

²⁷ Karl zu SCHWARZENBERG, *Geschichte des reichsstädtischen Hauses Schwarzenberg I.*, Neustadt an der Aisch 1963

²⁸ Martin GAŽI (ed.), *Schwarzenbergové v české a střeoevropské kulturní historii*, České Budějovice 2008.

kompilativního rázu spočívá především v bohatém doprovodném obrazovém materiálu.²⁹

Z dalších historiků, kteří se věnovali dějinám rodu Schwarzenberků, je třeba uvést archiváře Theodora Wagnera a Jiřího Zálouha.³⁰ Tito dva schwarzenberští archiváři zasvětili bádání o tomto šlechtickém rodě téměř celý svůj život.³¹ Jak Jiří Zálouha, tak další archivářka Anna Kubíková³² mimo jiné přispívali i do odborného časopisu historického spolku Schwarzenberg *Obnovená tradice*, jenž dodnes vychází dvakrát ročně.³³ Do *Obnovené tradice* přispívají (přispívali) především historici, lesní hospodáři a bývalí schwarzenberští zaměstnanci, jejichž posláním je čtenáře časopisu seznámit s jihočeskou minulostí úzce spjatou se schwarzenberským rodem.³⁴ Většina obsažených článků se však bezprostředně dotýká přímo rodových dějin nebo konkrétních příslušníků schwarzenberského rodu.

Pestrému životu a kariéře knížete Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku, jenž spolu se svou manželkou a vybranými služebníky představuje hlavní postavu předkládané bakalářské práce, se věnovala pouze hrstka historiků.³⁵ Mezi prvními zmapoval Schwarzenberkův životní osud schwarzenberský archivář Theodor Wagner. Ve svém rukopise z roku 1862 přiblížil osobnost Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku v různých

²⁹ Pavel JURÍK, *Jihočeské dominium: Rožmberkové, Eggenbergové, Schwarzenbergové a Buquoyové v jižních Čechách*, Praha 2008.

³⁰ Pouze výběrově další autoři a jejich díla k dějinám Schwarzenberků František X. HAVLÍČEK, *Poslední na Hluboké*, Vimperk 1994; Josef HANESCH, *Karel I. Filip, kníže Schwarzenberg. Polní maršál*, České Budějovice 2003; Milena LENDEROVÁ, *Tragický bál. Život a smrt Pavliny ze Schwarzenbergu*, Praha 2004; Zdeněk BEZECNÝ, *Příliš uzavřená společnost. Orličtí Schwarzenbergové a šlechtická společnost v Čechách v druhé polovině 19. a na počátku 20. století*, České Budějovice 2005 (= Monographia historica 5); Ludmila OURODOVÁ-HRONKOVÁ, *Schwarzenbergové 1615-1789*, České Budějovice 2009. Poslední kniha se schwarzenberskou tematikou vznikla přičiněním Martina VOŘÍŠKA, *Kapela schwarzenberské gardy*, České Budějovice 2010.

³¹ Theodor WAGNER, *Zum Charaktergemälde des Fürsten Johann Adolf zu Schwarzenberg, Präsidenten des kaiserl. Reichshofrathes u. s. w.*, Wittingau 1852. SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, Sbirka rukopisů Český Krumlov 1327-1968, č. 80. Kromě vyličení životního osudu Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku na stránkách své práce Theodor Wagner doslovně přepsal četné prameny, které se dotýkají zmiňovaného šlechtice; Jiří ZÁLOHA, *Stručné dějiny rodu knížat ze Schwarzenberku*, České Budějovice b. d.; TÝŽ, *Zabavení majetku hlubocké větve Schwarzenberků gestapem v roce 1940*, Československý časopis historický 89, 1991, s. 65-77; TÝŽ, *Lex Schwarzenberg. O slávě a rozpadu jednoho majetku v Čechách*, Dějiny a současnost 16, 1994, č. 2, s. 46-50; TÝŽ, *O smutném konci kněžny Pavliny ze Schwarzenberku*, Dějiny a současnost 17, 1995, č. 4, s. 13-15.

³² Například Anna KUBÍKOVÁ, *Šperkovičky Marie Arnoštky z Eggenberku*, *Obnovená tradice* 3, 1992, č. 6, s. 8; TÝŽ, *Schwarzenberské hrobky*, *Obnovená tradice* 4, 1993, č. 7, s. 1-3; TÝŽ, *Ferdinand ze Schwarzenberku - 300 let od úmrtí*, *Obnovená tradice* 14, 2003, č. 28, s. 30-31.

³³ Seznam veškerých příspěvků časopisu 1990-2012 na [<http://www.hss.barok.org/>], odkaz funkční k 12. červenci 2012].

³⁴ V letech 1934-1938 časopis vycházel pod názvem *Tradice*. *Obnovená tradice* vychází od roku 1990. [<http://www.hss.barok.org/20rocniku.php>], odkaz funkční k 12. červenci 2012].

³⁵ Pominou-li se základní biografické údaje ve výše uvedených kolektivních biografiích dějin Schwarzenberků.

rolích – například jako majetného šlechtice, dvorského úředníka, hospodáře, ale i jako zemědělce, horníka, manžela a otce.³⁶ Osoby tohoto barokního Schwarzenberka se v sedmdesátých letech 20. století ve své prosopografické analýze tajné rady dotknul anglický historik Henry Frederick Schwarz. Ačkoliv se zevrubně rozepsal o jeho veřejné kariéře, soukromý život šlechtice ponechal zcela stranou pozornosti.³⁷ Službu Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku u císařského dvora též přiblížil Stefan Siennell ve své práci o tajné konferenci za vlády Leopolda I.³⁸ Ze současných vědců nejde nezmínit Rostislava Smiška a zejména Jeana Béréngera. Rostislav Smíšek se zaměřil zvláště na Schwarzenberku diplomatickou kariéru u císařského dvora a sňatkovou strategii.³⁹ Francouzský historik Jean Berénger stručně a též nepříliš přesvědčivě reflektoval obsahovou náplň šlechticových deníků z let 1657-1681.⁴⁰

Pokud je autorce známo, žádný z historiků se doposud blíže nezajímal o životní osud šlechticovy manželky Marie Justiny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku. Za tímto nepříznivým stavem je třeba spatřovat skutečnost, že se o jejím životě dochovaly pouze kusé informace a nepříliš široká pramenná základna. Jediným, kdo se mlhavě zmínil o kněžnině špatném zdravotním stavu, byl Antonín Markus.⁴¹ O každodenním životě a podlomené psychice Marie Justiny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku, se badatel stručně dočte v rukopisné biografii Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku od Theodora Wagnera.⁴² Světlou výjimku mezi historiky a historičkami představuje Katrin Kellerová. V jejím díle o dvorních dámách na císařském dvoře v 17. století se kněžnino jméno vyskytuje i v jiných souvislostech – s jejím vstupem k císařskému dvoru ve Vídni.⁴³

Ještě méně odborné literatury existuje ke zdraví a nemocem urozených osob v předmoderní době. Výzkum nemocí a jiných zdravotních nesnází v raně novověké

³⁶ T. WAGNER, *Zum Charaktergemälde*.

³⁷ Henry Frederick SCHWARZ, *The Imperial Privy Council in the Seventeenth Century*, Cambridge 1972.

³⁸ Stefan SIENELL, *Die Geheime Konferenz unter Kaiser Leopold I. Personelle Strukturen und Methoden zur politischen Entscheidungsfindung am Wiener Hof*, Frankfurt am Main-Berlin-Bern-Bruxelles-New York-Oxford-Wien 2001.

³⁹ Rostislav SMÍŠEK, *Císařský dvůr a dvorská kariéra Ditrichštejnů a Schwarzenberků za vlády Leopolda I.*, České Budějovice 2009 (= Monographia historica 11); TÝŽ, *Šlechtic a sňatek ve druhé polovině 17. století. Sňatkové strategie Jana Adolfa a Ferdinanda ze Schwarzenberku*, Folia historica bohemia 24, 2009, č. 1, s. 167-198.

⁴⁰ Jean BÉRENGER, *Deník Jana Adolfa ze Schwarzenberku*, in: Václav BŮŽEK (ed.) *Šlechta raného novověku pohledem českých, francouzských a španělských historiků*, České Budějovice 2009 (= Opera historica 13), s. 41-57.

⁴¹ A. MARKUS, *Rod knížat*, s. 16.

⁴² T. WAGNER, *Zum Charaktergemälde des Fürsten*, s. 335-365.

⁴³ Katrin KELLER, *Hofdamen. Amtsträgerinnen im Wiener Hofstaat des 17. Jahrhunderts*, Wien 2005, s. 188.

společnosti zůstává až na světlé výjimky na okraji badatelského zájmu dějepisců. Bádání o nemocech v šlechtickém prostředí významně zastupuje brněnský historik Tomáš Knoz se svou studií o zdraví a chorobách Karla staršího ze Žerotína z roku 1997.⁴⁴ Naopak Jan Štěpán se věnuje rozboru chorob a chatrnému zdraví olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského z Pavlovic.⁴⁵ Zdravotním stavem významných historických postav, který výrazně ovlivnil jejich dějinnou úlohu, se však zabývalo či stále zabývá několik renomovaných lékařů.⁴⁶ Jejich výzkum se doposud omezil pouze na panovníky a další význačné osobnosti, jako například na Janu z Arku, Karla IV., Ladislava Pohrobka, Rudolfa II., Albrechta z Valdštejna, Maxmiliána Robespiera nebo Napoleona Bonaparta. Pro autorku předkládaného pojednání byly nejpřínosnější právě práce lékařů psychologického nebo psychiatrického odborného zaměření. Žádný z historiků – s výjimkou Gustava Gellnera – se totiž nezabýval psychikou a duševními poruchami urozených osob.

Na základě dochovaných písemných pramenů a kosterních pozůstatků se v českém prostředí pokoušeli diagnostikovat nemoci historických osobností mimo jiné lékaři Josef Thomayer, Jaroslav Jedlička, Gustav Gellner, Emanuel Vlček, Eugen Vencovský nebo Ivan Lesný.⁴⁷ Činností Eugena Vencovského vzniklo dílo, jež se v první části sestává z několika psychiatrických portrétů známých historických postav (například Václav II., Václav IV., Theophrastus Bombastus „Paracelsus“ z Hohenheimu, Rudolf II., Don Julio Cesare d’Austria), druhá část zahrnuje různé slavné zahraniční i domácí psychiatry – jako například Felixe Plattera, Philippa Pinela, Josefa Riedela nebo Josefa Čermáka.⁴⁸ Dvoudílnou publikaci o zdravotním stavu různých historických osobností, počínaje Gaiem Juliem Caesarem a konče Františkem Ferdinandem d’Este, sepsal neurolog Ivan Lesný.⁴⁹ Emanuel Vlček přispěl do historické vědy zejména antropologicko-lékařskými výzkumy kosterních pozůstatků mnoha osobností české historie. Prozkoumal kosti prvních Přemyslovců, všech lucemburských

⁴⁴ Tomáš KNOZ, *Karel starší ze Žerotína - subjektivní anamnéza*, Acta Musei Moraviae 82, 1997, s. 209-258; TÝŽ, „... S pomocí boží dosti mírně se mám...“ *Zdraví a nemoci Karla st. ze Žerotína*, Acta Musei Moraviae 82, 1997, s. 183-199.

⁴⁵ Jan ŠTĚPÁN, „Potřeboval-li by[s]... pro opatření zdraví svého tělesného doktora lékařství“. *Nemoci biskupa Stanislava Pavlovského z Pavlovic*, in: Ondřej JAKUBEC (ed.), *Stanislav Pavlovský z Pavlovic (1579-1598). Biskup a mecenáš umírajícího věku*, Olomouc 2009, s. 82-85. Srov. Radmila PAVLÍČKOVÁ, *Nemocné tělo v denících Tobiáše Antonína Seemana*, *Theatrum historiae* 9, 2011, s. 123-146, zde s. 124.

⁴⁶ Ivan LESNÝ, *Zprávy o nemocech mocných*, Praha 1984, s. 7-8.

⁴⁷ Mezi nimi často zkoumané historické osobnosti například patří Václav II., Jan Žižka z Trocnova, Václav IV., Jiří z Poděbrad, Rudolf II. a Albrecht z Valdštejna.

⁴⁸ Eugen VENCOVSKÝ, *Duševní život Rudolfa II. a jiných osobností*, Plzeň 1993.

⁴⁹ Ivan LESNÝ, *Zprávy o nemocech mocných*, Praha 1984; TÝŽ, *Druhá zpráva o nemocech mocných*, Praha 1987.

králů, několika členů habsburské dynastie, řady světců a českých královen, ale i kosterní pozůstatky významných českých hudebníků a spisovatelů.⁵⁰ Mimořádnou pozornost si zaslouží zejména Gustav Gellner. Jako historik lékařství dokázal propojit obě vědní disciplíny – historii a medicínu – a roku 1934 napsal vysoce ceněnou studii *Nemoc Ladislava Pohrobka*. Mimoto se zajímal také o každodenní život zemského lékaře Království českého Matyáše Borbonia z Borbenheimu (1566-1629).⁵¹ Za hranicemi českého státu se na výzkum nemocí u slavných lidí zaměřil ve svých populárněvědeckých dílech například rakouský profesor patologie Hans Bankl.⁵²

Posledním klíčovým tématem potřebné literatury k sepsání předkládané bakalářské práce zůstává smrt a s ní související pohřeb. Na prvním místě je třeba zmínit francouzského historika sdruženého kolem časopisu *Annales* - Phillipa Arièse. Tento francouzský dějepisec postihl rozsáhlou oblast fenoménu smrti ve své slavné dvoudílné publikaci *Dějiny smrti*, kde zmapoval chronologický vývoj evropského vnímání smrti od starověku až do 20. století.⁵³ Druhé slavné jméno, které by nemělo být opomenuto, je Michel Vovelle.⁵⁴ Ten svůj výzkum smrti založil – na rozdíl od Phillipa Arièse – na hromadných pramenech – testamentech. Michel Vovelle upřel svou pozornost k postoji člověka k vlastní smrti, zajímal se o pohřební obřady a pohřebiště v 15. - 20. století.⁵⁵ Podobnou cestou se vydal i další Francouz – Pierre Chaunu.⁵⁶

V Čechách se tématu smrti a přechodovým rituálem spojenými s úmrtím jedince ve šlechtickém prostředí 16. a 17. století dlouhodobě věnuje Pavel Král.⁵⁷ Na něj svým výzkumem chronologicky navazuje Václav Grubhoffer. Ten v současnosti směřuje své bádání k nemocem, dějinám umírání a pohřbům vysoké šlechty v českých zemích,

⁵⁰ Pouze výběrově Emanuel VLČEK, *Jak zemřeli. Významné osobnosti českých dějin z pohledu antropologie a lékařství*, Praha 1993; TÝŽ, *Osudy českých patronů*, Praha 1995; TÝŽ, *Fyzické osobnosti českých panovníků I-III*, Praha 1997-2000.

⁵¹ Gustav GELLNER, *Nemoc Ladislava Pohrobka*, Český časopis historický 40, 1934, s. 237-264 a 473-490; TÝŽ, *Životopis lékaře Borbonia a výklad jeho deníků*, Praha 1938.

⁵² V českém překladu Hans BANKL, *Nemoci Habsburků. Z chorobopisů velké panovnické dynastie*, Praha 2000; TÝŽ, *Obyčejné nemoci neobyčejných. Život, nemoc a smrt historických osobností očima lékaře*, Praha 2001.

⁵³ Phillippe ARIÈS, *Dějiny smrti I-II*, Praha 2010.

⁵⁴ Gaby VOVELLE - Michel VOVELLE, *Vision de la mort et de l'au-delà en Provence d'après les autels des âmes du purgatoire. XV-XXe siècles*, Paris 1970; Michel VOVELLE, *Piété baroque et déchristianisation en Provence au XVIIIe siècle. Les attitudes devant la mort d'après les clauses des testaments*, Paris 1973.

⁵⁵ P. KRÁL, *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, České Budějovice 2004, s. 15.

⁵⁶ Pierre CHAUNU, *La mort à Paris, XVIe, XVIIe et XVIIIe siècles*, Paris 1978.

⁵⁷ P. KRÁL, *Smrt a pohřby*. Touto monografií je také inspirována značná část poslední kapitoly předkládané práce.

především však Schwarzenberků v letech 1750 až 1914.⁵⁸ Problematikou smrti v městském prostředí se zabývá Tomáš Malý, k úmrtím duchovních v raně novověké společnosti má blízko Radmila Pavlíčková.⁵⁹ Smrt ve světě urozených žen z rakouských zemí se také částečně pokusila zmapovat rakouská historička Beatrix Bastlová.⁶⁰ Ta obrátila svou pozornost ke každodennímu životu šlechticů raného novověku.

I. 3. Dějiny rodu Schwarzenberků

Schwarzenberkové, jejichž původ sahá až do 12. století, považovali za svůj rodný kraj oblast Dolních Frank, kde se nacházela tvrz Sownheim (Seinsheim).⁶¹ Z toho důvodu se také první generace schwarzenberského rodu nazývaly pány ze Seinsheimu. Nejstarším doloženým předkem Schwarzenberků je Siegfried ze Seinsheimu (†1209), kterého zmiňuje listina císaře Fridricha Barbarossy z roku 1172.⁶² Některé prameny však prvenství připisují jistému Eispertovi ze Seinsheimu, jenž údajně žil kolem roku 1155.⁶³

Eispertův přímý potomek – Erkinger ze Seinsheimu (1362-1437) – na počátku 15. století zakoupil panství s hradem Schwarzenberk. Dle zažitých zvyklostí se proto začal psát jako pán ze Seinsheimu na Schwarzenberku.⁶⁴ Potomci z hlavní rodové větve pak původní rodové jméno opustili a začali používat pouze domicil. Erkinger ze Seinsheimu byl také prvním příslušníkem rodu, jenž bezprostředně zasáhl do českých dějin. Vedle toho, že bojoval proti husitům, rovněž finančně podporoval Zikmunda Lucemburského. S císařem byl totiž v příbuzenském poměru přes svoji druhou

⁵⁸ Diplomová práce Václava GRUBHOFFERA, *Fenomén smrti ve šlechtickém prostředí v druhé polovině 19. a na počátku 20. století. Smrt a pohřby v rodině Schwarzenbergů v letech 1873-1939*, České Budějovice 2006.

⁵⁹ Pouze výběrově Tomáš MALÝ, „Mentalita“, *zbožnost a smrt chrudimského měšťana v raném novověku (chrudimské kšafy ze 16. -18. století)*, in: Chrudimský vlastivědný sborník 7, 2003, s. 19-70; TÝŽ, *Kterak „Starochrudimští“ na smrtelné loži kšaftovali (Testamentární praxe v raněnovověké Chrudimi)*, Sborník prací východočeských archivů 10, 2005, s. 13-36; TÝŽ, *Smrt a spása mezi Tridentinem a sekularizací. Brněnští měšťané a proměny laické zbožnosti v 17. a 18. století*, Brno 2009; Radmila PAVLÍČKOVÁ, *Triumphus in Mortem. Pohřební kázání nad biskupy v raném novověku*, České Budějovice 2008.

⁶⁰ B. BASTL, *Tugend, Liebe, Ehre; TÁŽ, Mezi mocí a bezmocí. Úvahy o každodenním životě šlechticů v raném novověku*, Dějiny a současnost 3, 1994, s. 2 –26.

⁶¹ P. JURÍK, *Jihočeské dominium*, s. 120.

⁶² A. MARKUS, *Rod knížat*, s. 3.

⁶³ Jiří ZÁLOHA, *O původu Schwarzenberků*, *Obnovená tradice* 12, 2001, s. 56.

⁶⁴ Václav RAMEŠ, *Proměny schwarzenberského panství v Čechách*, in: M. GAŽI (ed.), *Schwarzenbergové*, s. 25-36, zde s. 26.

manželku Barboru z Abensberku (†1448), sestřenicí císařovny Barbory Celské.⁶⁵ Za svou oddanost jej panovník povýšil do stavu svobodných pánů a dal mu do zástavy několik českých hradů.⁶⁶ Erkingerovi synové Michal (†1469) se Zikmundem (asi 1430-1502) po smrti svého otce rozdělili rod na dvě větve – stefansberskou a hohenlandsberskou (franckou). Právě Schwarzenberkové, kteří žili od 17. století na území Království českého, byli potomky Erkingerova staršího syna Michala, zakladatele stefansberské rodové linie. Naopak hohenlandsberská (francká) větev vymřela smrtí Jana Ludvíka ze Schwarzenberku (1586-1646) již roku 1646. Její veškerý majetek přešel do rukou hraběte Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku, jediného dospělého příslušníka starší, stefansberské větve tohoto šlechtického rodu.⁶⁷

Ze starší rodové linie zaslouží pozornost proslulý válečník a vojevůdce Adolf ze Schwarzenberku (1551-1600). Ten se za svůj poměrně krátký život dokázal propracovat do nejvyšších pater císařské armády.⁶⁸ Od roku 1583 působil ve vojenských službách španělského krále Filipa II., v roce 1590 přešel k vojsku kolínského kurfiřta Kristiána I. a od roku 1594 oblékal uniformu habsburské monarchie v tažení proti Turkům.⁶⁹ K jeho největším úspěchům patřilo dobytí turecké pevnosti Ráb 29. března 1598.⁷⁰ Dne 5. června 1599 jej Rudolf II. povýšil do hraběcího stavu. Díky tomu mohl rozšířit rodový erb o pověstnou hlavu Turka, do které klove havran.⁷¹ Adolf I. ze Schwarzenberku zemřel 29. července 1600 v Budíně během boje proti vzbouřeným žoldnérům.⁷²

Po Adolfově smrti připadl rodinný majetek jeho jedinému synovi Adamovi, jehož matkou byla Markéta Alžběta Wolffová z Metternichu.⁷³ Roku 1601 Adam ze Schwarzenberku započal svou politickou kariéru v úřadu komorníka arciknížete Matyáše I. Od roku 1610 však působil ve službách braniborského kurfiřta Jiřího Viléma (1595-1640). Na jeho dvoře postupně zastával úřad nejvyššího komorníka, tajného rady a od roku 1613 také úřad rádce a prvního ministra.⁷⁴ Kromě politiky se Adam

⁶⁵ P. JUŘÍK, *Jihočeské dominium*, s. 120-121.

⁶⁶ V. RAMEŠ, *Proměny*, s. 26.

⁶⁷ TAMTÉŽ.

⁶⁸ A. MARKUS, *Rod knížat*, s. 9.

⁶⁹ K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 105.

⁷⁰ Německy *der Raabe* znamená havran - odtud pravděpodobně znak havrana. Dnes jde o město Győr v Maďarsku. Pravdou ale zůstává, že by to měl být spíše krkavec, protože ten je na rozdíl od havrana mrchožroutem a živí se většími hlodavci.

⁷¹ V. RAMEŠ, *Proměny*, s. 26.

⁷² A. MARKUS, *Rod knížat*, s. 10.

⁷³ TAMTÉŽ.

⁷⁴ A. MARKUS, *Rod knížat*, s. 10.

ze Schwarzenberku po vzoru svého slavného otce angažoval též v uherských válkách proti Turkům.⁷⁵ Během třicetileté války si hrabě ze Schwarzenberku svou prohabsburskou politikou zneprátelel braniborské stavy a řadu vlivných osobností, mezi nimi i švédského krále Gustava II. Mladému šlechtici byl následně zkonfiskován značný majetek v Braniborské marce, který znovu získal až jeho syn Jan Adolf I. ze Schwarzenberku. Adam ze Schwarzenberku skonal 14. března 1641 na mrtvici.⁷⁶

Prvotní výchovy dvou Adamových synů – Františka Hartarda a Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku – se chopila jejich babička Magdalena z Reiffenberku. To proto, že její dcera a matka obou chlapců Markéta z Pallantu zemřela již 29. září 1615, devět dní po porodu svého druhého syna.⁷⁷ Rodové državy se nakonec musel chopit Adamův druhorozený syn Jan Adolf I. ze Schwarzenberku, jenž se narodil 20. září 1615 ve Weiblskirchenu. Jeho starší bratr František Hartard ze Schwarzenberku (1614-1636) totiž zemřel krátce po návratu do vlasti ze vzdělávací cesty po západní Evropě v mladém věku. Jan Adolf I. ze Schwarzenberku hrál od padesátých let 17. století významnou politickou roli na císařském dvoře ve Vídni, ačkoliv ho jeho otec od mladých let vychovával k duchovní kariéře.⁷⁸ Roku 1635 proto na přání svého otce vstoupil do řádu Johanitů.⁷⁹ O dva roky později jej však císař jmenoval svým komorníkem. V roce 1640 se mladý hrabě stal dvorským radou a dvorským válečným radou. A o pět let později – roku 1645 – se propracoval až do úřadu tajného rady.

Ve stejném roce vstoupil do služeb císařova bratra – arciknížete Leopolda Viléma. Zde postupně zastával úřady nejvyššího komorníka, nejvyššího štolmistra a nejvyššího hofmistra mladého Habsburka.⁸⁰ V roce 1647 španělský král Filip IV. jmenoval arciknížete místodržícím ve Španělském Nizozemí, kde s ním Jan Adolf I. ze Schwarzenberku strávil šest let. Za své věrné služby se roku 1648 dočkal povýšení do úřadu skutečného tajného rady císaře.⁸¹ Filip IV. ho navíc 1. srpna 1650 vyznamenal Řádem zlatého rouna.⁸² V roce 1654 Jan Adolf I. ze Schwarzenberku získal právo

⁷⁵ TAMTÉŽ, s. 11.

⁷⁶ TAMTÉŽ, s. 12.

⁷⁷ A. BERGER, *Das Fürstenhaus Schwarzenberg*, s. 103.

⁷⁸ S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 85.

⁷⁹ K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 116.

⁸⁰ TAMTÉŽ, s. 117.

⁸¹ A. MARKUS, *Rod knížat*, s. 12.

⁸² Řád zlatého rouna založil burgundský vévoda Filip Dobrý v roce 1430. Název získal podle starořecké báje o Iásónovi a Argonautech. Řád byl určen jako rodinné vyznamenání pro burgundskou vládnoucí dynastii. V roce 1477 se osobou Marie, dcery posledního burgundského vévody Karla Smělého, přenesl na jejího manžela Maxmiliána I. Tím se stal rodinným řádem Habsburků. Od roku 1725 existovaly dva typy Řádu zlatého rouna - tradiční rakouský a španělský. Řád zlatého rouna se uděloval za zásluhy

inkolátu⁸³ v Království českém. Do zástavního držení dostal od arciknížete panství Křivoklát, Nižberk a Krušovice.⁸⁴ Roku 1656 hrabě ze Schwarzenberku opustil se svým pánem Leopoldem Vilémem Brusel a usadil se ve Vídni. Adamův syn poskytoval arciknížeti kromě svých organizačních schopností též značné částky peněz, které mu Leopold Vilém ani císař nebyli schopni splatit.⁸⁵ Aby mu mladší syn Ferdinanda III. alespoň částečně zaplatil svůj dluh, postoupil Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku v roce 1660 „*pro renumeratione*“ své panství Třeboň. Třeboň byla prvním trvalým vlastnictvím schwarzenberského rodu na území Čech.⁸⁶ Dne 1. října 1661 Jan Adolf I. ze Schwarzenberku přikoupil od generála Bartoloměje Marradase panství Hluboká.⁸⁷ V následujících letech k schwarzenberskému dominiu přibyly ještě další statky – Radomilice, Bzí, Branovice, Žimutice a Mšec.⁸⁸ Roku 1670 se Jan Adolf I. ze Schwarzenberku stal prezidentem říšské dvorské rady. Dne 14. července téhož roku byl rovněž povýšen do stavu říšských knížat. Po něm toto právo připadlo prvorozenému synovi.⁸⁹ Krátce na to – 20. října 1671 – mu císař Leopold I. udělil velký palatinát, což mu zaručovalo volné užívání celé řady práv a výsad. Mezi nimi mimo jiné nechybělo právo povyšovat do nižšího šlechtického stavu a razit vlastní mince.⁹⁰ Kníže Jan Adolf I. zemřel nečekaně během zasedání tajné rady, pravděpodobně na mrtvici, dva roky po smrti své jediné manželky Marie Justiny 26. května 1683 na Laxenburku poblíž Vídně ve věku nedožitých 68 let.⁹¹ Je pochován v rodinné hrobce v augustiniánském kostele ve Vídni.⁹²

Marie Justina ze Schwarzenberku, rozená ze Starhemberku, se narodila do rodiny štyrského hraběte Ludvíka ze Starhemberku (1564-1620) a jeho ženy

o habsburskou monarchii většinou příslušníkům starobylých urozených evropských rodů. Patronem řádu je svatý Ondřej a 30. listopadu je řádový svátek. Základním symbolem tohoto vyznamenání je beráncí rouno zavěšené na zlatém řetězu. Řád zlatého rouna obdrželo do dnešního dne 17 členů schwarzenberského rodu. František LOBKOWICZ, *Encyklopedie řádů a vyznamenání*, Praha 1995, s. 122-123.

⁸³ Právo trvale se usídlit v Království českém.

⁸⁴ V. RAMEŠ, *Proměny*, s. 26.

⁸⁵ P. JUŘÍK, *Jihočeské dominium*, s. 126.

⁸⁶ A. MARKUS, *Rod knížat*, s. 13-14.

⁸⁷ H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 339.

⁸⁸ V. RAMEŠ, *Proměny*, s. 27.

⁸⁹ P. JUŘÍK, *Jihočeské dominium*, s. 128-129.

⁹⁰ A. MARKUS, *Rod knížat*, s. 14.

⁹¹ TAMTÉŽ, s. 16.

⁹² Václav GRUBHOFFER, *Posvátné v profánním aneb smrt a pohřeb šlechtice na samém konci „dlouhého“ 19. století*, Zpravodaj historického klubu. Časopis Sdružení historiků České republiky 16, 2005, č. 2, s. 9-37, zde s. 15.

Barbory, rozené ze Herbersteinu (†1636), v hornorakouském Eferdingu.⁹³ Pro Ludvíka ze Starhemberku šlo již o třetí manželství,⁹⁴ ze kterého vzešlo celkem devět dětí – čtyři synové a pět dcer.⁹⁵ Přesné datum narození Marie Justiny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku, není zaznamenáno. Záhadou dokonce zůstává i samotný rok hraběnčina příchodu na svět. Naprostá většina historiků i genealogicky zaměřené internetové stránky se shodují na tom, že se tak stalo roku 1608.⁹⁶ Zmíněný letopočet sice dle dochovaných rodokmenů odpovídá, ale je nutné vzít v potaz několik dalších skutečností, které tomuto údaji spíše ubírají na věrohodnosti.⁹⁷

Pokud se vezme v úvahu udávaný rok 1608, vypadala by šlechtičnina životní data (pomine-li se přesnost na měsíce) na 17. století poněkud netypicky. Mezi vyvracející faktory patří mimo jiné její příchod k císařskému dvoru do Vídně coby dvorní dámy v roce 1636.⁹⁸ Tam ji přivedla matka Barbora ze Starhemberku, rozená z Herbersteinu, která zastávala úřad vrchní komorné první manželky Ferdinanda II. – Marie Anny Španělské.⁹⁹ Tehdy by Marii Justině ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku, bylo hypotetických 28 let, zatímco věk mladých šlechticů při příchodu k vídeňskému dvoru se v průměru pohyboval kolem osmnáctého roku jejich života.¹⁰⁰ U Marie Justiny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku, však tento poznatek nemusí být pokládán za chybu. Mladá hraběnka totiž podle Katrin Kellerové patřila mezi „dcery rebelů“ („*Rebellentöchtern*“) – skupinu dcer evangelických šlechticů z dědičných rakouských zemí, jejichž otcové odmítli holdovat císaři Ferdinandu II.¹⁰¹ Těmto urozcům především vadil císařův nekompromisní postup proti nekatolicky smýšlejícím vznešeným osobám.

Takových šlechticů působilo na císařském dvoře v první polovině 17. století kolem dvou desítek. Někteří evangeličtí urození jedinci totiž zaujímalí ke dvoru rezervovaný postoj i přesto, že by jim katolické vyznání zajistilo velmi ceněnou

⁹³ R. SMÍŠEK, *Císařský dvůr*, s. 217-219.

⁹⁴ Jeho předchozími dvěma manželkami byly Alžběta z Hardeku a Alžběta z Scherffenberku. [http://www.geneall.net/D/per_page.php?id=1721395, odkaz funkční k 13. únoru 2012].

⁹⁵ TAMTÉŽ.

⁹⁶ A. MARKUS, *Rod knížat*, s. 16; K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 118; P. JUŘÍK, *Jihočeské domínium*, s. 130. Z internetových stránek například www.geneall.net; <http://genealogy.euweb.cz>.

⁹⁷ K rodokmenu Starhemberků viz níže, obrazová příloha, obr. 1.

⁹⁸ K. KELLER, *Hofdamen*, s. 188.

⁹⁹ TAMTÉŽ, s. 44.

¹⁰⁰ K. KELLER, *Das Frauenzimmer. Zur integrativen Wirkung des Wiener Hofes am Beispiel des Hofstaates von Kaiserin und Erzherzoginnen zwischen 1611 und 1657*, in: Petr MAŤA - Thomas WINKELBAUER (edd.), *Die Habsburgermonarchie 1620 bis 1740. Leistungen und Grenzen des Absolutismusparadigmas*, Stuttgart 2006, s. 131-158, zde s. 137.

¹⁰¹ TAMTÉŽ, s. 144.

veřejnou kariéru u císařského dvora. Vstup „dcer rebelů“ k císařskému dvoru ve Vídni a jejich následná katolická převýchova tvořila jednu z podmínek pro navrácení alespoň části zkonfiskovaného majetku. Přítomnost mladých urozených evangeliček u vídeňského dvora představovala v očích raně novověkých šlechticů symbolické potrestání jejich otců za opozici vůči vládci habsburské monarchie.¹⁰² Druhá možnost, kdy mladé evangelické šlechtičny mohly nastoupit službu dvorní dámy u císařského dvora, znamenala odměnu za konfesijní nebo politickou loajalitu vůči Habsburkům. Jejich cesta na dvorské výslunní tak byla naprosto odlišná od dam, které tam přišly s podporou rodiny za účelem posílení své společenské prestiže a vážnosti.¹⁰³ V očích šlechticů druhé poloviny 17. století totiž veřejná kariéra u císařského dvora znamenala přímou cestu do dvorských úřadů, upevnění prestižního sociálního postavení, první zkušenosti s praktickou politikou a v neposlední řadě i nástroj šlechtické reprezentace.¹⁰⁴ Důvod pobytu mladých šlechtičen u císařského dvora se lišil od pohnutek urozených mladíků. Vedle získání již zmíněné společenské prestiže si mladé dvorní dámy měly osvojit umění konverzace, naučit se cizím jazykům, tanci a dosáhnout vyššího než základního vzdělání. Důležité bylo vzorné držení těla – i to patřilo k ideálu šlechtičny.¹⁰⁵

Větší pochybnosti o skutečném datu narození šlechtičny však vyvolává den sňatku Marie Justiny ze Starhemberku s Janem Adolfem I. ze Schwarzenberku 15. března 1644.¹⁰⁶ V mladé hraběnce kolovala krev členů dvou významných a bohatých šlechtických rodů.¹⁰⁷ Proto by snad jistě byla pro mnohé urozence žádanější partií na to, aby se vdávala dříve než ve svých 36 letech. Vyšší věk Marie Justiny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku, však mohl zapříčinit i fakt, že v roce 1644 už nežil ani jeden z nevěstinych rodičů.¹⁰⁸ V jejím případě nesl jistou odpovědnost

¹⁰² TAMTÉŽ.

¹⁰³ TAMTÉŽ.

¹⁰⁴ R. SMÍŠEK, *Císařský dvůr*, s. 74-75.

¹⁰⁵ K. KELLER, *Das Frauzimmer*, s. 140-141.

¹⁰⁶ P. JUŘÍK, *Jihočeské dominium*, s. 130.

¹⁰⁷ Původ rodu Starhemberků sahá, stejně jako u Schwarzenberků, do 12. století. Do roku 1643 šlo o říšský hraběcí rod, který byl v roce 1765 povýšen do stavu říšských knížat. V 16. a na začátku 17. století byli luteránští Starhemberkové zapálení přívrženci reformace. Jejich sídla Eferding, Wildberg a Riedegg patřila k významným centrům protestantismu. Mimo jiné Reichard a Erasmus ze Starhemberku se zúčastnili českého stavovského povstání proti císaři v letech 1618-1620, za což byl rod potrestán konfiskací majetku. [http://www.starhemberg.at/familie.asp, odkaz funkční k 11. březnu 2012]. Nejstarší zmiňovaný člen štýrského rodu Herbersteinů – Ota – žil ve 13. století. Po jeho smrti jeho synové rozdělili rod do dvou linií, z čehož starší pořadí přežívá a mladší vymřela roku 1839. Roku 1537 se Herbersteinové stali svobodnými pány a v roce 1644 hrabaty. I Herbersteinové patřili k odpůrcům císaře Ferdinanda II. *Ottův slovník naučný XI*, Praha 1897, s. 145-146. K tomu více K. KELLER, *Hofdamen* s. 44.

¹⁰⁸ TAMTÉŽ, s. 44-45.

za domluvení sňatku její blíže nejmenovaný poručník.¹⁰⁹ Původně však k této svatbě nemělo vůbec dojít. Jan Adolf I. ze Schwarzenberku se měl dle plánů jeho otce oženit s bohatou hraběnkou Marií Annou z Anhaltu. K tomu však nedošlo zřejmě díky tlaku ze strany arciknížete Leopolda Viléma. Své výslovné doporučení k sňatku Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku s dvorní dámou Marií Justinou ze Starhemberku dali mladému šlechtici prostřednictvím nejvyššího komorníka hraběte Františka Kryštofa z Khevenhüllera rovněž císař s manželkou.¹¹⁰ Jan Adolf I. ze Schwarzenberku se tímto sňatkem připojil k dalším urozencům z českých i rakouských zemí, kteří se snažili o dosažení vyšších úřadů u císařského dvora.¹¹¹ Svatbou Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku s Marií Justinou ze Starhemberku, Schwarzenberkové přerušili dlouholetou kontinuitu sňatků s šlechticemi z Římsko-německé říše.

Od nejistého věku nevěsty je jen krůček k pochybám nad údajným věkovým rozdílem mezi oběma manželi. Schwarzenberkové byli známí svými vysokými nároky na nastávající manželky a matky svých potomků. Zásadně upřednostňovali převážně z praktických důvodů mladší ženy.¹¹² Jan Adolf I. ze Schwarzenberku se narodil v roce 1615, pokud by se čtenář této práce řídil svrchu zmiňovaným pravidlem, jeho manželka by byla o sedm let starší. Mohl si jediný žijící mužský představitel schwarzenberského rodu vůbec dovolit oženit se s výrazně starší rodičkou svého budoucího dědice? Také záznamy porodů šlechticininých sedmi potomků teprve ukazují na další, v dnešní době nezvyklý fakt. První dítě totiž hraběnka porodila v prosinci 1644 a poslední – sedmé – se narodilo až 30. března 1658, kdy by Marie Justina ze Schwarzenberku, rozená ze Starhemberku, oslavila padesátiny.¹¹³ Ze sedmi dětí manželského páru se dospělosti dožily pouze dvě – syn a pokračovatel rodové linie Ferdinand Vilém Eusebius (1652-1703) a dcera Marie Arnoštka (1649-1719), která se roku 1666 provdala za knížete Jana Kristiána z Eggenberku (1641-1710). Prvorozené dítě manželů Jana

¹⁰⁹ K. KELLER, *Das Frauenzimmer*, s. 145.

¹¹⁰ O tom R. SMÍŠEK, *Die Heiratsstrategien*.

¹¹¹ TAMTÉŽ.

¹¹² Ačkoliv i zde platí, že výjimka potvrzuje pravidlo. Známý je sňatek mezi Jiřím Ludvíkem ze Schwarzenberku (1586-1646) a Annou Neumannovou z Wasserleonburku (†1623) roku 1617. V době svatby bylo snoubencům 31 a 82 let. Šest let po svatbě - v roce 1623 - Anna Neumannová z Wasserleonburku zemřela a Jiří Ludvík ze Schwarzenberku zdědil rozsáhlé panství Murau ve Štýrsku. Podruhé se Jiří Ludvík ze Schwarzenberku oženil již v roce 1624 s Alžbětou ze Sulzu (†1651). A. MARKUS, *Rod knížat*, s. 9; R. SMÍŠEK, *Šlechtic a sňatek*, s. 174; Pavel MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa. Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovicové z Pernštejna*, České Budějovice 2005 (= Prameny k českým dějinám 16.-18. století, řada B, svazek I), s. 640.

¹¹³ [http://www.geneall.net/D/per_page.php?id=16093, odkaz funkční k 13. únoru 2012]

Adolfa I. a Marie Justiny ze Schwarzenberku se narodilo mrtvé, druhorozený Jan Leopold Filip (1647) neoslavil ani první narozeniny, další syn Ludvík Adam (1655-1656) následoval svého staršího bratra, dcera Charlotta (1654–1661) se dožila pouhých sedmi let a nejmladší dcera Polyxena (1658-1659) rovněž zemřela jako kojeneček.¹¹⁴

Nad výše uvedenými nesrovnalostmi ohledně data narození Marie Justiny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku, se pozastavila i Katrin Kellerová, která rok 1608 odmítla. Ve své práci o dvorních dámách na císařském dvoře v 17. století naopak u jména Marie Justiny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku, uvedla základní životopisná data „*wohl 1618-1681*“.¹¹⁵ Rozdíl deseti let by tak z logického hlediska mnohem více odpovídal historické skutečnosti. Padesátiletá kněžna – rodička by v porovnání s jinými urozenými ženami sledovaného období představovala naprostou výjimku. Poslední děti šlechtičen se obvykle rodily nejpozději kolem jejich čtyřicátého roku života.¹¹⁶

I přes svou vleklou duševní nemoc, která se u šlechtičny poprvé objevila zhruba půl roku po porodu posledního dítěte v roce 1658, se Marie Justina ze Schwarzenberku, rozená ze Starhemberku, dožila celkem vysokého věku – 63 let. Zda za to mohla vděčit takřka nepřerušnému osmnáct let trvajícím životu na venkově, nebo by situace byla stejná i v rušné Vídni, se lze jen domýšlet. Oproti spornému datu narození, nejsou o dni její smrti žádné pochybnosti. Po letech života v ústraní na zámcích v Třeboni a na Hluboké zemřela v pátek 31. ledna 1681 v přítomnosti svých nejbližších služebníků, duchovních představitelů a doktorů v třeboňském zámku.¹¹⁷ Její hrob se nachází před hlavním oltářem kostela svatého Jiljí a Panny Marie Královny v Třeboni. Zde se do dnešního dne se dochoval pouze veřejnosti nepřístupný a údajně nečitelný náhrobek.¹¹⁸

¹¹⁴ R. SMÍŠEK, *Císařský dvůr*, s. 219; K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte* s. 127.

¹¹⁵ K. KELLER, *Hofdamen*, s. 385.

¹¹⁶ Životopisné údaje jednotlivých šlechtičen německého a rakouského původu lze snadno vyhledat na [<http://www.geneall.net/D/>] nebo v případě české šlechty [<http://www.geneall.net/W/>], odkazy funkční k 13. červenci 2012.].

¹¹⁷ SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 396.

¹¹⁸ Autorkou osobně ověřeno ve zmiňovaném kostele dne 15. května 2012. Srov. František MAREŠ - Jan SEDLÁČEK, *Soupis památek historických a uměleckých. Politický okres třeboňský*, Praha 1900, s. 67.

II. Každodenní život Marie Justiny ze Schwarzenberku

Krátce po svatbě Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku s Marií Justinou ze Schwarzenberku, rozenou ze Starhemberku, se mladý manželský pár uchýlil ze schwarzenberského rodového sídla v Murau na necelých deset let do Španělského Nizozemí. Právě tam zamířil Jan Adolf I. ze Schwarzenberku společně se svým pánem arciknížetem Leopoldem Vilémem.¹¹⁹ Pobyt ve Španělském Nizozemí lze považovat za nejšťastnější dobu jejich života. Schwarzenberkova veřejná kariéra strmě stoupala a Marie Justina ze Schwarzenberku, rozená ze Starhemberku, se těšila pevnému zdraví. Jako manželka vysokého politického hodnostáře se navíc stýkala s řadou „přátel“ a známých.¹²⁰ Někteří urozenci považovali kněžnu ze Schwarzenberku za natolik respektovanou a oblíbenou osobu, že jí často adresovali žádosti, aby se stala kmotrou jejich právě narozených dětí.¹²¹ Rovněž pomáhala svému muži se správou panství, starala se o domácnost, a naplňovala tak ideál dobré manželky.¹²² V Bruselu se manželům také narodily čtyři děti, včetně Marie Arnošky a Ferdinanda Viléma Eusebia. Dá se téměř s jistotou říci, že se v prvních letech jejich soužití jednalo o láskyplné manželství. Totiž důvodem, proč Jan Adolf I. ze Schwarzenberku pojal za svou manželku právě Marii Justinu ze Starhemberku, údajně byla láska a její dobrosrdečnost.¹²³ Opravdu blízký vztah si Jan Adolf I. ze Schwarzenberku nevybudoval pouze k manželce, ale k celé rodině Starhemberků. Také díky tomu, že hrabata ze Starhemberku mu s největší pravděpodobností pomáhala upevňovat jeho veřejnou kariéru na císařském dvoře ve Vídni.¹²⁴

¹¹⁹ K tomu výše kapitola *Dějiny rodu Schwarzenberků*.

¹²⁰ Nepřímo to dosvědčují zápisky kardinála Arnošta Vojtěcha z Harrachu. Ten se ve svých denních záznamech nikdy nezapomněl zmínit o přítomnosti Marie Justiny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku, na různých společenských událostech během svého pobytu v metropoli habsburského soustátí. Srov. K. KELLER - A. CATALANO (edd.), *Die Diarien und Tagzettel VI-VII*.

¹²¹ Například v roce 1653 hrabě Jan Bedřich Wambold z Umstadtů na hraběnčinu počest pojmenoval svou právě narozenou dceru Justina Žofie. List Jana Bedřicha Wambolda z Umstadtů Marii Justině ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku, z 27. října 1653. SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 396.

¹²² Za „dobrou“ ženu se považovala taková, která se ke svému manželovi chovala s úctou, byla poslušná, věrná, oddaná a pobožná. Základním životním posláním ženy byla péče o rodinu a dobré hospodaření v domácnosti. Srov. Jana RATAJOVÁ – Lucie STORCHOVÁ, *Žena není příšera, ale nejmilejší stvořená boží. Diskursy manželství v české literatuře raného novověku*, Praha 2009.

¹²³ T. WAGNER, *Zum Charaktergemälde*, s. 335.

¹²⁴ Náklonnost knížete k rodině Starhemberků dokazuje i skutečnost, že Jan Adolf I. ze Schwarzenberku nijak neskrýval upřímný smutek nad smrtí svého švagra a manželčina bratra Jana Ludvíka ze Starhemberku (1616–1666) v roce 1666. O švagrově smrti se rozepsal olomouckému biskupovi Bernardu Bredimovi ve svém dopise z 11. srpna 1666: „*Mon beau frère le Comte de Stahrenberg s'en va mourant,*

V roce 1654 se Marie Justina ze Schwarzenberku, rozená ze Starhemberku, i se svými potomky a částí majetku na krátký čas přestěhovala z Bruselu na zámek Schwarzenberk v Dolních Frankách. Tam se u mladé urozené dámy objevily první známky nastupující psychické choroby. Tehdy jim však nikdo nepřikládal velkou váhu, neboť lázeňská kúra prý téměř okamžitě navrátila šlechtičně zdraví a na nějaký čas jí zbavila veškerých příznaků nemoci.¹²⁵ Od roku 1656 se společným domovem celé rodiny stal schwarzenberský palác ve Vídni. Metropoli habsburského soustátí však byla Marie Justina ze Schwarzenberku, rozená ze Starhemberku, nucena po několika letech nedobrovolně opustit.¹²⁶ Na manželovo přání se uchýlila do jižních Čech, kde pravděpodobně od roku 1663 střídavě pobývala na zámcích v Hluboké a v Třeboni.¹²⁷ V těchto schwarzenberských rezidencích na ni denně dohlíželo služebnictvo.

Marie Justina ze Schwarzenberku, rozená ze Starhemberku, značnou část svého života psychicky strádala. Duševní choroba se o slovo přihlásila v druhé polovině jejího, do té doby šťastného manželství. Přesná příčina, počátek i průběh nemoci jsou prozatím zahaleny tajemstvím.¹²⁸ Kněžnina pomatenost způsobila, že poslední dobu svého pozemského bytí strávila především na treboňském zámku, kde se její zdravotní stav střídavě zlepšoval či zhoršoval. Snad právě z důvodu psychické labilité své manželky se ji kníže Jan Adolf I. ze Schwarzenberku rozhodl přestěhovat z rušného města na Dunaji na poklidný venkov, stranou od rušného společenského dění.

Lze se domnívat, že v očích Schwarzenberka nešlo pouze o úmysl nemocné ženě zdravotně ulehčit. Tímto činem chtěl kníže patrně předejít případnému pošpinění dobrého jména Schwarzenberků, které by mohlo nevypočitatelné chování psychicky choré šlechtičny způsobit. Tuto domněnku částečně potvrzuje denní zpráva pražského arcibiskupa a kardinála Arnošta Vojtěcha z Harrachu z 16. listopadu 1662, kdy Jan Adolf I. ze Schwarzenberku uspořádal ve svém vídeňském paláci banket pro příslušníky dvorské rady. Ačkoliv mezi pozvanými urozenými jedinci nechyběly ani jejich manželky, Marie Justina ze Schwarzenberku, rozená ze Starhemberku, zůstala ve svých komnatách a nepřišla vzácnou návštěvu přivítat ani pozdravit. Pozvaní hosté údajně

les remèdes humains sont désespérés, il n'y a que la main de Dieu qui lui puisse donner la vie, j'en suis dans une extrême affliction, et je le recommande à Vos ardentes prières. " TAMTÉŽ, s. 338.

¹²⁵ Srov. dopis Kašpara ze Zelionu Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku z 25. srpna 1656. SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 396.

¹²⁶ Srov. výše, kapitola *Dějiny rodu Schwarzenberků*.

¹²⁷ Ještě na podzim roku 1662 pobývala ve Vídni. Zda se přestěhovala až po Novém roce, prozatím nelze pramenně doložit.

¹²⁸ T. WAGNER, *Zum Charaktergemälde des Fürsten*, s. 339.

v kuloárech diskutovali nad pravým důvodem její nepřítomnosti. Pražský arcibiskup si výslovně poznamenal, že „... *die frau aber, in ihrem sinn etwas ubellauf, hatt sich nicht sehen laßen*“.¹²⁹ Na její neradostný zdravotní stav však brali dvorští hodnostáři ohledy již mnohem dříve. Například na počátku roku 1658 se urození kavalíři solidárně dohodli, že s ohledem na Marii Justinu ze Schwarzenberku, rozenou ze Starhemberku, připoutanou na lůžko, nevezmou s sebou manželky do Frankfurtu nad Mohanem.¹³⁰ Tam se v červenci konala volba Leopolda I. římsko-německým králem a 1. srpna téhož roku i jeho korunovace římsko-německým císařem.¹³¹

Od padesátých let 17. století se u kněžny Marie Justiny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku, projevily první příznaky rozdvojení osobnosti. Jednou to byla náladová, panovačná, agresivní a rázná, podruhé srdečná a velkorysá paní domu. I přes svou nemoc si dcera Ludvíka ze Starhemberku totiž uchovala smysl pro milosrdenství, dobročinnost a štědrost, který se projevoval bohatými almužnami poddaným.¹³² V určitých fázích její nemoci však dokázal tento její kladný povahový rys nabýt přehnaných rozměrů. Situaci zpočátku významně zhoršovala skutečnost, že Jan Adolf I. ze Schwarzenberku ještě neoplýval značným jmění a výstřelky své manželky si nemohl dovolit. Nezřídka hejtmani schwarzenberských panství museli prosit svého pána Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku o větší částky peněz na zaplacení šlechtičniny léčby a především dluhů. Kromě almužen poddaným Marie Justina ze Schwarzenberku, rozená ze Starhemberku, totiž vynakládala značnou sumu peněz i na nejrůznější nákupy. Největší podíl na růstu kněžniných dluhů měla jednak její slabost pro vytříbenou, ovšem nákladnou kuchyni, jednak její velká vášeň pro hazardní hry.¹³³ Těmi se mimo jiné bavila i ve společnosti svého zetě Jana Kristiána z Eggenberku, když za ní společně s manželkou v zimě 1669 přijeli do hlubockého zámku na návštěvu.¹³⁴ Za jednu hru prý Marie Justina ze Schwarzenberku, rozená ze Starhemberku, dokázala prohrát i dvanáct dukátů.¹³⁵ K značnému rozladění knížete přispěl i fakt, že Jan Adolf I.

¹²⁹ K. KELLER - A. CATALANO (edd.), *Die Diarien und Tagzettel VII*, s. 227.

¹³⁰ Titíž (edd.), *Die Diarien und Tagzettel VI*, s. 414.

¹³¹ Srov. Jiří KUBEŠ, *Trnitá cesta Leopolda I. za říšskou korunou (1657–1658). Volby a korunovace ve Svaté říši římské v raném novověku*, České Budějovice 2009.

¹³² T. WAGNER, *Zum Charaktergemälde des Fürsten*, s. 336.

¹³³ Srov. dopis Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku Jiřímu Karlovi Eymerovi z Waltershofenu ze 17. března 1669. SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 396.

¹³⁴ Dopis Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku Jiřímu Karlovi Eymerovi z Waltershofenu z 4. března 1669. TAMTÉŽ.

¹³⁵ Srov. dopis Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku Jiřímu Karlovi Eymerovi z Waltershofenu ze 17. března 1669. TAMTÉŽ.

ze Schwarzenberku musel v březnu 1669 uhradit zničené pečetidlo a nové šatstvo služebníka poté, co na něj kněžna v další vlně své nepřičetnosti vylila kalamář.¹³⁶

Uběhlo pár měsíců a Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku došla trpělivost. Muselo se začít šetřit. Kníže proto prostřednictvím svých dopisů hlubockému hejtmanovi Jiřímu Karlu Eymerovi z Waltershofenu vydal několik pokynů pro služebnictvo, jak zacházet se schwarzenberskými penězi a dalším rodovým majetkem. Okolí Marie Justiny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku, mělo dávat bedlivý pozor zejména na rodinné klenoty. Schwarzenberkova manželka je mohla v záchvatu své nepřičetnosti buď rozbít, nebo je v návalu euforie neuváženě komukoliv rozdat.¹³⁷ Nemocná šlechtična v roce 1668 dokonce věnovala dceři třeboňského klíčníka několikrát vlastní obnošené šaty. V tomto případě ale Jan Adolf I. ze Schwarzenberku nezasáhl, aby zbytečně manželku nerozčiloval. Podle jeho slov byl tento její projev velkorysosti „*gar gut und gar recht*“.¹³⁸ Přesto neuvážené rozhazování peněz, nadměrné obdarovávání sloužících a další podobné projevy „mánie“ považovalo okolí Marie Justiny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku, za viditelně dobré znamení a jakousi nadějí na zlepšení jejího zdravotního stavu.

Špatné zprávy se oproti příznivým zvěstem ve zkoumaných archivních materiálech dochovaly v mnohem větším množství. V první polovině sedmdesátých let 17. století si Marie Justina ze Schwarzenberku, rozená ze Starhemberku, prošla po tělesné i duševní stránce tím nejhorším. Naplno se totiž projevila její „*melancholia*“, kterou doplňovaly četné „*affecte*“. Následující rekonstrukce všedních i svátečních dnů kněžny jistě není kompletní, poněvadž se k Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku od schwarzenberských hejtmanů nedostaly vždy vyčerpávající informace. Jestli to bylo z důvodu jejich loajality ke svému paní Marii Justině ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku, nebo tím chtěli zakrýt vlastní pochybení při svém jednání, na to prameny nedávají jasnou odpověď. Ne nadarmo hlubocký hejtman Jiří Karel Eymer z Waltershofenu v jednom ze svých dopisů ironicky komentoval činy své paní: „...*und andere dergleichen mehr wunderbahre Einfälle zugeschweigen*“.¹³⁹

¹³⁶ Srov. T. WAGNER, *Zum Charaktergemälde des Fürsten*, s. 348.

¹³⁷ Blíže nedatovaný dopis Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku Jiřímu Karlovi Eymerovi z Waltershofenu. SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 396.

¹³⁸ Dopis Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku Jiřímu Karlovi Eymerovi z Waltershofenu z 4. října 1668. TAMTÉŽ.

¹³⁹ Dopis Jiřího Karla Eymera z Waltershofenu Janu Adolfovi ze Schwazenberku z 28. července 1672. TAMTÉŽ.

Dne 20. srpna 1671 se Marie Justina ze Schwarzenberku, rozená ze Starhemberku, po dvou klidných letech z blíže neznámých příčin velmi rozzlobila. K jejímu podrážděnému stavu také mohl přispět stesk po svém manželovi a dlouhodobé citové strádání. Proto se duševně nemocná a rozhněvaná kněžna rozhodla odjet z hlubocké rezidence za svým chotěm do Vídně.¹⁴⁰ Služebníci však své paní včas schovali klíče nejen od horního patra hlubockého zámku, kde měla své komnaty, ale také od hlavní zámecké brány.¹⁴¹ Jan Adolf I. ze Schwarzenberku si rovněž nijak nepřál, aby za ním – k císařskému dvoru – jeho nemocná žena přijela. Jiřímu Karlu Eymerovi z Waltershofenu poslal jasné pokyny, podle nichž Marie Justina ze Schwarzenberku, rozená ze Starhemberku, musela zůstat v co největším klidu. Dlouhá cesta do Vídně by těžce nemocnou šlechtičnu mohla ještě více rozrušit.¹⁴²

V lednu 1672 prožili obyvatelé hlubockého zámku pravděpodobně nejkrušnější chvíle. K občasným návalům vzteku a zlosti se navíc čas od času přidalo také agresivní chování šlechtičny. Paní schwarzenberského dominia dokázala v jednom ze svých nejsilnějších návalů zlosti rozbít na malé kousky necelé dvě desítky cínového nádobí, které se nacházelo v jejích komnatách.¹⁴³ Zničené nádobí prý nebylo možné opravit a muselo být roztaveno.¹⁴⁴ Tomuto činu sice předcházelo každodenní podávání uklidňujícího léku, který však kněžna ze Schwarzenberku, rozená ze Starhemberku, tentokrát z blíže neznámého důvodu odmítla pozřít. Nad to údajně osočila služebnictvo z toho, že se jí pokoušelo cíleně otrávit.¹⁴⁵ Jako náhrada za rozbité nádobí měly být do komnat Marie Justiny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku, pro jistotu dodány starší talíře a příbory. V případě incidentu podobného druhu by tak nedošlo k větší finanční ztrátě. Jan Adolf I. ze Schwarzenberku nemínil zbytečně plýtvat penězi na ničení nového vybavení, které mohlo přijít vniveč.¹⁴⁶ Šlechtična navíc přikázala sluhům, aby jí podávali jiný lék, který měl obsahovat rtuť.¹⁴⁷ Tento požadavek však

¹⁴⁰ Srov. dopis Jiřího Karla Eymera z Waltershofenu Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku z 20. srpna 1671 a blíže nedatované koncepty dopisů Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku Jiřímu Karlovi Eymerovi z Waltershofenu ze srpna až září téhož roku. TAMTÉŽ.

¹⁴¹ TAMTÉŽ.

¹⁴² Koncept dopisu Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku Jiřímu Karlovi Eymerovi z Waltershofenu pravděpodobně z konce srpna 1671. TAMTÉŽ.

¹⁴³ Dopis Jiřího Karla Eymera z Waltershofenu Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku z 24. ledna 1672. TAMTÉŽ.

¹⁴⁴ TAMTÉŽ. Srov. obrazová příloha, obr. č. 14.

¹⁴⁵ Srov. koncept dopisu Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku Jiřímu Karlovi Eymerovi z Waltershofenu z 28. ledna 1672. SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 396.

¹⁴⁶ TAMTÉŽ.

¹⁴⁷ Rtuť se v raném novověku léčila především syfilis. Je však nepravděpodobné, že by se touto nemocí kněžna ze Schwarzenberku nakazila. V žádném z dopisů se navíc o této chorobě nedochovala žádná

kníže ze Schwarzenberku nekompromisně zamítl. Jiří Karel Eymer z Waltershofenu musel na příkaz Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku své paní vysvětlit, že se v případě rtuti jednalo o prudký jed. Pokud by Marie Justina ze Schwarzenberku, rozená ze Starhemberku, nepřijala hejtmanovo vysvětlení, měl jí Jiří Karel Eymer z Waltershofenu nalhat, že rtuť nebylo možné v okolí Hluboké zakoupit. Její obstarání by si prý naopak vyžádalo jistý čas.¹⁴⁸ Milosrdné lži byly v šlechtičině zdravotním stavu nutností. Není proto divu, že se urozená paní ke svým služebníkům chovala velmi podezřívavě.

V létě roku 1672 se psychicky nemocná šlechtična rozhodla „*durch verschiedene wahrhafte und auch fingierte argumenta gesünderer luftveränderung resolviert hat*“.¹⁴⁹ Doprovázena několika svými služebníky se asi na měsíc odebrala na vrchnostenský dvůr v Leštinách.¹⁵⁰ Po návratu na Hlubokou si Marie Justina ze Schwarzenberku, rozená ze Starhemberku, prošla několikaměsíční dobou apatie. Přestala pravidelně docházet na mše svaté, celé dny trávila v posteli, kde často i ve večerních hodinách obědvala.¹⁵¹ Odmítala přijímat návštěvy, mezi nimiž nechyběli ani rodinní příslušníci. Marie Arnoštka z Eggenberku, rozená ze Schwarzenberku, dokonce odmítla navštívit svou matku poté, co se doslechla o jejím velmi nepřátelském postoji k případným návštěvníkům.¹⁵²

Ani v Třeboni, kam se Marie Justina ze Schwarzenberku, rozená ze Starhemberku, přesunula z Hluboké, se sloužícím svou paní nepodařilo přimět k nerušenému odpočinku. Mnohem rušněji proběhl její další, v pořadí již třetí pokus o únik z „domácího vězení“. V létě 1675 za velkého povyku utekla z třeboňského zámku do Jindřichova Hradce.¹⁵³ Tam našla zázemí u „*alte frau grafín Slawatin*“.¹⁵⁴ Ještě toho dne dorazil k Marii Justině ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku,

zmínka. Proč si Marie Justina ze Schwarzenberku, rozená ze Starhemberku, vyžádala právě rtuť, se prozatím nepodařilo osvětlit. Srov. E. VENCOVSKÝ, *Duševní život*, s. 53.

¹⁴⁸ Srov. koncept dopisu Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku z 28. ledna 1672. SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 396.

¹⁴⁹ Dopis Meyerhofera Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku z 2. června 1675. Vrchní správce třeboňského panství svému pánovi v dopise připomenul tři roky staré události. TAMTÉŽ.

¹⁵⁰ TAMTÉŽ.

¹⁵¹ Dopis Jiřího Karla Eymera z Waltershofenu Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku z 28. července 1672. TAMTÉŽ.

¹⁵² TAMTÉŽ.

¹⁵³ Dopis Meyerhofera Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku z 6. června 1675. TAMTÉŽ.

¹⁵⁴ Lze se domnívat, že se za „starou paní hraběnkou Slavatovou“ pravděpodobně skrývá Marie Františka Slavatová, rozená hraběnka z Meggau (1610-1676), jež se provdala za hraběte Jáchyma Oldřicha Slavatu. Srov. Sylva ŘEŘIČOVÁ, *Franziska von Meggau, verhelichte Slawata (1610-1676). Ein Beitrag zur Adelsgeschichte Böhmens und Österreichs im 17. Jahrhundert*, Mitteilungen des oberösterreichischen Landesarchivs 18, 1996, s. 361-383.

třeboňský hejtman Meyerhofer. Ve slavatovském městě dlouze přemlouval svou paní k návratu na své panství. Manželka Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku se však nehodlala nechat tak snadno přesvědčit. Nepochopitelně požadovala, aby jí služebnictvo k jejímu starému kočáru přistrojilo místo dvou koní jen jednoho koně nebo vola.¹⁵⁵ Jakým způsobem se nakonec třeboňskému hetmanovi po dlouhém naléhání povedlo Marii Justinu ze Schwarzenberku, ze Starhemberku, přimět k zpáteční cestě do Třeboně, o tom se v pramenech již nepíše.

Je zřejmé, že s přibývajícím věkem kněžny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku, narůstaly na intenzitě výstřelky a manicko-melancholické projevy její duševní nemoci. Proto ji dle instrukce knížete Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku dnem i nocí musela v hlídat čtveřice až pětice služebníků. Z toho přinejmenším jedna nebo dvě osoby jí měli být nepřetržitě k dispozici přímo v jejích komnatách.¹⁵⁶ Po ránu a navečer na ni muselo dohlížet více osob zámeckého personálu, protože intenzita záchvatů dosahovala svého vrcholu právě v těchto denních dobách.¹⁵⁷ Z důvodu její ochrany se navíc z okolí Marie Justiny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku, musely odstranit veškeré ostré předměty, jako například nože, nůžky nebo spony do vlasů, aby se v záchvatu nepřičetnosti neporanila.¹⁵⁸

Výbuchy nekontrolovaného vzteku neměla psychicky nemocná stále, ale střídala se u ní období klidu s návaly zlosti. Během melancholie si Marie Justina ze Schwarzenberku, rozená ze Starhemberku, stěžovala na nepravidelné doručování pošty či špatné chování jejích služebníků vůči ní.¹⁵⁹ I přesto se zámeckému personálu částečně dařilo duševně chorou šlechtičnu držet v klidu a duševní rovnováze. Značně k tomu též přispěla léčba, svrchu zmíněná preventivní opatření a její víra.¹⁶⁰ Dcera Ludvíka ze Starhemberku jako dobrá křesťanka ještě v roce 1680 pravidelně chodila do kostela ke zpovědi a navštěvovala bohoslužby. Jejího manžela Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku to nesmírně těšilo, neboť doufal, že jí modlitby přinesou úlevu a naději na uzdravení.¹⁶¹ Na druhou stranu si nebyl zcela jistý tím, zda by jeho duševně

¹⁵⁵ Dopis Meyerhofera Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku z 6. června 1675. SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 396.

¹⁵⁶ T. WAGNER, *Zum Charaktergemälde des Fürsten*, s. 346.

¹⁵⁷ TAMTÉŽ.

¹⁵⁸ TAMTÉŽ.

¹⁵⁹ Srov. psaní Jiřího Karla Eymera z Waltershofenu Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku z 28. července 1672 a list Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku Jiřímu Karlovi Eymerovi z Waltershofenu z 8. prosince 1678. SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 396.

¹⁶⁰ Srov. třetí kapitola *Diagnóza nemoci šlechtičny a její léčba*.

¹⁶¹ T. WAGNER, *Zum Charaktergemälde des Fürsten*, s. 356.

nemocná manželka mohla řádně přijímat eucharistii. Proto za ní poslal z Jindřichova Hradce jejího osobního zpovědníka, aby nastalou situaci posoudil a vyhodnotil.¹⁶² Čas od času pomohla k zlepšení zdravotního stavu šlechtičny změna prostředí. Nejvíce času strávila v Třeboni a na Hluboké. V letních měsících od roku 1675 Marie Justina ze Schwarzenberku, rozená ze Starhemberku, naopak pobývala i na záměcku v Bzí a Dřítňi, kde podle knížete ze Schwarzenberku mohla přijít na jiné myšlenky a najít rozptýlení.¹⁶³

Všude tam ji doprovázel zámecký personál. Právě díky schwarzenberským služebníkům se v písemné formě dochovalo očitě svědectví o kněžnině každodenním počínání. Z korespondence mezi Janem Adolfem I. ze Schwarzenberku a jeho hejtmany také vyplývá, jak těžká byla služba u psychicky labilní šlechtičny. Ať už šlo o správce panství nebo bezejmenné služebníky a služebnice, jestliže upadli v nemilost, hrozil jim přísný trest. Nejhorší časy pro bezprostřední okolí a zvláště zámecký personál urozené dámy nastávaly v dobách její melancholie. Služebnictvo si od Marie Justiny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku, muselo odevzdaně vyslechnout hlasité nadávky, nechat si líbit fyzické tresty a bez řečí vykonat zbytečnou práci na víc.¹⁶⁴ Sám Jan Adolf I. ze Schwarzenberku vyjadřoval soucit s podřízenými své náladové manželky. Obdivoval jejich trpělivost a dál je nabádal k tomu, aby kněžnu zbytečně nerozčilovali a věrně jí sloužili. Také jim nařídil, aby mlčeli, pokud jim jeho žena nadávala. Jestliže by odmlouvali, prý by ji rozčilili ještě více.¹⁶⁵

Že k tomu čas od času docházelo, svědčí případ služebné Heleny, kterou Marie Justina ze Schwarzenberku, rozená ze Starhemberku, údajně pro její špatnou službu hrubě zbilá.¹⁶⁶ Paní schwarzenberského dominia tuto služebnou evidentně bytostně nesnášela, neboť si na ni neustále stěžovala u třeboňského hejtmana Meyerhofera i u svého manžela.¹⁶⁷ Zůstává otázkou, do jaké míry lze kněžniny ustavičné stížnosti považovat za směřodonné a proč Helenu nepropustila ze svých služeb? K propuštění nemotorných nebo z jejího pohledu neposlušných služebníků totiž nikdy neměla

¹⁶² TAMTÉŽ.

¹⁶³ TAMTÉŽ, s. 354.

¹⁶⁴ Srov. mimo jiné dopisy Adolfa I. ze Schwarzenberku Jiřímu Karlovi Eymerovi z Waltershofenu z 4. a 17. března 1669. SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 396.

¹⁶⁵ Dopis Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku Jiřímu Karlovi Eymerovi z Waltershofenu z 4. března 1669. TAMTÉŽ.

¹⁶⁶ Srov. psaní Meyerhofera Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku z 12. a 22. října 1673. TAMTÉŽ.

¹⁶⁷ TAMTÉŽ.

daleko.¹⁶⁸ Také proto si hlubocký hejtman několikrát Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku postěžoval, že se mu nedostávalo schopných osob. Ve svém špatném psychickém rozpoložení je prý Marie Justina ze Schwarzenberku, rozená ze Starhemberku, bez rozmyslu propouštěla.¹⁶⁹ I přes všechny kněžniny nadávky a hrubost nacházela nemocná šlechtična u služebnictva pochopení a těšila se jejich úctě.¹⁷⁰ Mnozí z hlubockého i třeboňského zámeckého personálu se zúčastnili jejího pohřebního průvodu; ať už v pozici pomocné síly nebo jako její doprovod na poslední cestě. Hlubockému hejtmanovi Jiřímu Karlovi Eymerovi z Waltershofenu připadlo v konduktu čestné místo, neboť nesl máry s ostatky zesnulé šlechtičny.¹⁷¹

Z dochované korespondence lze také vypozorovat, které zaměstnance naopak měla zámecká paní v oblibě. Údajně nedala dopustit na správce kuchyně, kuchaře a svého lokaje Matyáše, řečeného Faust.¹⁷² Ti všichni ji rovněž doprovázeli i při jejím útěku z Třeboně do Jindřichova Hradce v roce 1672.¹⁷³ V posledních měsících svého života si Marie Justina ze Schwarzenberku, rozená ze Starhemberku, velmi oblíbila manželku třeboňského hejtmana Kryštofa Sieberta z Liliensteinu.¹⁷⁴ Ta u kněžnina lůžka dle svědectví svého muže setrvala dnem i nocí.¹⁷⁵ Svě oblíbenice Marie Justina ze Schwarzenberku, rozená ze Starhemberku, také náležitě obdarovávala. Ale i zde zakročil Jan Adolf I. ze Schwarzenberku. Nařídil, aby služebnictvo veškeré cennosti, které jim jeho manželka rozdávala, s díky přijalo a poté nenápadně vrátilo zpět na původní místo.¹⁷⁶ V jakém pokušení neuposlechnout knížecí pokyn byli „nedocenění“ služebníci, se lze jen dohadovat.

¹⁶⁸ List Jiřího Karla Eymera z Waltershofenu Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku z 28. července 1672. TAMTÉŽ.

¹⁶⁹ TAMTÉŽ.

¹⁷⁰ Všichni schwarzenberští vrchnostenští úředníci ve svých dopisech spojovali kněžnin vztek a agresivitu s její podlomenou psychikou. Vždy se o ní vyjadřovali jako o nejurozenější paní a též Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku vyjádřili svou lítost nad její smrtí. TAMTÉŽ.

¹⁷¹ Například dopis Jiřího Karla Eymera z Waltershofenu Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku z 9. března 1681. TAMTÉŽ.

¹⁷² List Meyerhofera Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku z 2. června 1675 a psaní Kryštofa Sieberta z Liliensteinu Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku z 5. února 1681. TAMTÉŽ.

¹⁷³ Dopis Meyerhofera Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku z 2. června 1675. TAMTÉŽ.

¹⁷⁴ Její křestní jméno se v pramenech neobjevilo.

¹⁷⁵ List Kryštofa Sieberta z Liliensteinu Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku z 31. ledna 1681. TAMTÉŽ.

¹⁷⁶ Psaní Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku Jiřímu Karlovi Eymerovi z Waltershofenu z 10. února 1669. TAMTÉŽ.

III. Diagnóza nemoci šlechtičny a její léčba

Zásluhy o počátky studia duševních chorob nese univerzita v Basileji, kde se jimi akademici věnovali nikoliv na teologické, ale již na medicínské úrovni.¹⁷⁷ K nejvýznamnějším představitelům tohoto proudu patřil basilejský univerzitní profesor medicíny Felix Platter (1536-1614).¹⁷⁸ Jako jeden z prvních se pokusil o klasifikaci duševních chorob a je právem považován za jednoho z největších lékařů renesanční psychiatrie.¹⁷⁹ V 17. století byl vývoj psychologie či psychiatrie stále ještě v počátcích a prakticky neexistovalo žádné pojmosloví. Mnohokrát v dochované korespondenci zmiňované výrazy jako „*melancholia*“ nebo „*melancolia*“, „*mania*“, „*humores*“ nebo „*affecte*“ v tehdejší době znamenaly něco jiného než dnes.¹⁸⁰ Výraz „*melancholie*“ na přelomu 16. a 17. století přišel do módy se znovu objevením řeckého lékaře a myslitele z 5. století před Kristem Hippokrata.¹⁸¹ Tato „*nemoc*“ se Evropou 17. století šířila rychlostí epidemie zvláště v Římsko-německé říši, Francii, Itálii a Anglii. Raně novověcí psychologové totiž u svých pacientů diagnostikovali melancholii mnohem častěji než jiné duševní choroby.¹⁸² Autorka bakalářské práce se proto pokusí v této kapitole stanovit přesnější retrospektivní diagnózu kněžny Marie Justiny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku.¹⁸³ Čtenář těchto řádek musí mít též na paměti, že pojednání o diagnóze šlechtičniny nemoci zůstane pouze v rovině dohadů a domněnek a v žádném případě nebude moci nahradit exaktní historický výzkum. Stanovení jakékoliv přesnější diagnózy s časovým odstupem více než 300 let je obtížné vzhledem k nedostatečným informacím dochovaných pramenů.

Na tomto místě by bylo vhodné uvést a vysvětlit, co si autorka předkládané představuje za používanými výrazy „*mánie*“ a „*melancholie*“. První z uvedených pojmů chápe ve smyslu kněžniny neúměrně dobré nálady a pozitivní energie. Naopak termín „*melancholie*“ používá k označení stavů neklidu, zlosti, vzteku, agrese kněžny, ale i pro stav jejího nicnedělání, jehož projevem bylo nechutenství či naprostá apatie.

¹⁷⁷ E. VENCOVSKÝ, *Duševní život*, s. 81.

¹⁷⁸ Srov. M. DURAJOVÁ – R. SMÍŠEK (edd.), *Hieronymus der Ältere Schlick*, s. 126.

¹⁷⁹ TAMTÉŽ.

¹⁸⁰ Ať pod tímto označením tehdejší současníci chápali cokoliv. V novověku totiž mnozí „*melancholii*“ připisovali kdejakou psychickou chorobu.

¹⁸¹ I. LESNÝ, *Zprávy o nemocech*, s. 316.

¹⁸² Angus GOWLAND, *The Problem of Early Modern Melancholy, Past and Present* 191, 2006, s. 77-120, zde s. 80-82.

¹⁸³ Autorka postupovala na základě komparace zkoumaných písemných pramenů a literatury faktu od lékařů Gustava Gellnera, Ivana Lesného a Eugena Vencovského. K tomu výše, kapitola *Literatura*.

Případ Marie Justiny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku, se do určité míry podobá psychickým poruchám římsko-německého císaře Rudolfa II. Právě jeho osobnosti a nemoci dosavadní odborná literatura věnovala největší prostor.¹⁸⁴ Tak jako u Rudolfa II. i u kněžny ze Schwarzenberku probíhalo střídání stavů „melancholie“ – vzteku a agresivity – s obdobím, kdy si naopak počínala zcela klidně. Podle dochované korespondence lze celkem přesně odhadnout, které etapy jejího života je možné považovat za poklidné, a kdy šlechtična naopak propadala svým manicko-melancholickým záchvatům.

Vážnější psychické problémy se poprvé ohlásily v roce 1656.¹⁸⁵ Nejhorším si po duševní stránce šlechtična prošla v letech 1658-1659, 1662-1663, 1669, 1671-1673, 1678 a těsně před smrtí v lednu 1681.¹⁸⁶ U Marie Justiny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku, však nelze prokázat, zda její psychické problémy vyvolávaly nějaké zásadní události nebo osoby, jak tomu bylo v případě vládce habsburské monarchie. Za vyvoláním afektů Rudolfa II. stály především spory s jeho mladším bratrem arciknížetem Matyášem, problémy s vládnutím a neschopnost se oženit.¹⁸⁷ Jakési spouštěcí mechanismy afektů kněžny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku, představovaly s největší pravděpodobností četné neshody se služebnictvem. Právě po leckdy malicherných konfliktech s osobami ze svého bezprostředního okolí, nemocná šlechtična upadala do „deliria“.¹⁸⁸ K její labilitě ovšem mohlo přispět také citové strádání a dlouhodobé odloučení od rodiny. V druhé fázi své nemoci – v období „mánie“ - se Rudolf II. i Marie Justina ze Schwarzenberku, rozená ze Starhemberku, dokázali snadno pro něco nadchnout nebo projevovat přehnaně velkorysá gesta. Císaře tehdy ovládala láska k umění a víra v alchymii, urozená dáma si naopak zamilovala

¹⁸⁴ Pouze výběrově Anton GINDELY, *Rudolf II. und seine Zeit. 1600-1612*, Prag 1865; Jan Bedřich NOVÁK, *Rudolf II. a jeho pád*, Praha 1935, Josef POLIŠENSKÝ, *Doba Rudolfa II.*, Praha 1941; Josef JANÁČEK, *Pád Rudolfa II.*, Praha 1973; TÝŽ, *Rudolf II. a jeho doba*, Praha 1987; Karl VOCELKA, *Rudolf II. und seine Zeit*, Wien-Köln-Graz 1985; Robert EVANS, *Rudolf II. a jeho svět. Myšlení a kultura ve střední Evropě 1576-1612*, Praha 1997; Lynne HELLER – Karl VOCELKA, *Soukromý svět Habsburků. Život a všední dny jednoho rodu*, Praha 2011.

¹⁸⁵ Úplně první zpráva o mladé hraběnce Marii Justině ze Starhemberku v souvislosti s jejím zdravím spadá do 10. října 1639, kdy z důvodu bolesti hlavy nemohla navštívit kardinála Arnošta Vojtěcha z Harrachu. K. KELLER - A. CATALANO (edd.), *Die Diarien und Tagzettel IV*, s. 615.

¹⁸⁶ SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 396.

¹⁸⁷ Srov. E. VENCOVSKÝ, *Duševní život*, s. 49; I. LESNÝ, *Zprávy o nemocech*, s. 317-318.

¹⁸⁸ Termíny „manie“ a „delirium“, jež se také často objevují v korespondenci i zápiscích lékaře Matyáše Borbonia z Borbenheimu, vysvětluje Gustav Gellner ekvivalenty „třeštění“ a „blouznění“. G. GELLNER, *Životopis lékaře Borbonia*, s. 99.

malou bylinkovou zahrádku, kterou jí nechal Jan Adolf I. ze Schwarzenberku vybudovat v Třeboni v dubnu roku 1670.¹⁸⁹

Je známo, že u Rudolfa II. řada jeho nemocí našla základ v genetické zátěži habsburského rodu. U Marie Justiny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku, pro toto tvrzení zatím neexistují důkazy. Nicméně obě dvě psychicky nemocné osoby vykazovaly podobné známky periodicky probíhající schizoafektivní psychózy, což je kombinace schizofrenie¹⁹⁰ a manicko-melancholické psychózy.¹⁹¹ To, že kněžna mohla trpět schizofrenií, podporuje její negativismus,¹⁹² blouznění nebo sociální útlum projevovaný například značnou nedůvěrou vůči svému nejbližšímu okolí.¹⁹³ Jinými slovy, i v případě kněžny mohlo jít o opakující se maniodepresivní psychózu,¹⁹⁴ jednu z nejčastějších psychických chorob lidské civilizace.¹⁹⁵ V tomto případě jde však o závěry novodobé psychologie, popřípadě psychiatrie.

V 17. století se melancholická nálada vysvětlovala vyšším obsahem černé žluči v lidském těle.¹⁹⁶ Na základě této skutečnosti se také léčila jako nemoc fyzického charakteru, nikoliv psychického. Takovému způsobu uvažování dal základ právě Hippokrates. Na něj pak úzce navazoval Galénos. Hippokrates rozdělil osoby podle jejich temperamentu a stavby těla do čtyř skupin – sangvinik, choleric, flegmatik a melancholik. Uvedené rozdělení zformuloval na základě teorie o čtyřech tělesných tekutinách - krev, žluč, hlen a černá žluč, které ovlivňovaly lidské chování.¹⁹⁷ Mnohokrát se v dochované korespondenci Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku s jeho hejtmany objevil výraz „*humores*“. Ten souvisel s humorem nebo náladou v dnešním slova smyslu jen okrajově. Hlavní význam tohoto pojmu společnost 17. století spatřovala v souvislosti se sedmerem přirozeností – „*res naturales*“.¹⁹⁸ „*Humores*“, neboli vlhkosti, byly považovány za obdoby živlů v lidském těle a tvořila je výše zmiňovaná čtveřice tělesných tekutin. Raně novověká medicína měla za to, že značný

¹⁸⁹ T. WAGNER, *Zum Charaktergemälde des Fürsten*, s. 350-351.

¹⁹⁰ Schizofrenie je těžká duševní nemoc, v jejímž průběhu dochází k rozštěpení osobnosti. I. LESNÝ, *Zprávy o nemocech*, s. 486.

¹⁹¹ Srov. E. VENCOVSKÝ, *Duševní život*, s. 54.

¹⁹² Negativismus je chorobný stav, kdy nemocný má problém komunikovat s okolím, odmítá podávané jídlo, případně léky, nebo schválně učiní opačný úkon, než o který byl požádán. TAMTÉŽ, s. 156.

¹⁹³ Srov. TAMTÉŽ, s. 59.

¹⁹⁴ Hlavním příznakem maniodepresivní psychózy je chorobné střídání nálad. I. LESNÝ, *Zprávy o nemocech*, s. 485.

¹⁹⁵ TAMTÉŽ, s. 319.

¹⁹⁶ V řečtině *melaina cholé* znamená černá žluč. A. GOWLAND, *The Problem of Early Modern Melancholy*, s. 87. Srov. G. GELLNER, *Životopis lékaře Borbonia*, s. 97-98.

¹⁹⁷ Jan DVOŘÁK a kol., *Odmaturuj ze společenských věd*, Brno 2008, s. 150.

¹⁹⁸ G. GELLNER, *Životopis lékaře Borbonia*, s. 243.

přebytek jedné z tekutin na úkor zbylých tří způsoboval řadu chorob. Kromě změn nálad pokládala za nemoc humorální původu například i zimnici nebo horečku.¹⁹⁹

Podle Matyáše Borbonia z Borbenheimu vznikla „černožlučnost“ jako důsledek přehřátí jater a jiných orgánů v nadbřišku (hypochondriích).²⁰⁰ Její přebytek měl mít za následek i záchvaty tak zvaných čtvrtodenních horeček, které propukaly – jak sám název napovídá – každého čtvrtého dne. I kníže Jan Adolf I. ze Schwarzenberku byl o spojení mezi trdomyslností své manželky a černou žlučí s největší pravděpodobností obeznámen. Svým služebníkům prostřednictvím hejtmanů Kašpara ze Zelionu a Jiřího Karla Eymera z Waltershofenu totiž předával přesné a erudované pokyny, jak dle tehdejší léčby tohoto onemocnění kněžně ulevit.²⁰¹ Není od věci uvést, že Jan Adolf I. ze Schwarzenberku byl přinejmenším v písemném kontaktu s několika lékaři, od kterých vyžadoval rady, jak své manželce zdravotně ulehčit.²⁰²

Od středověkých přežitků se novověké lékařství začínalo oprošťovat už v době renesance, ale trvalo poměrně dlouho, než si osvojilo skutečné vědecké základy. Raný novověk byl dobou prvních pitev. Chirurgie se stala novou, zvláštní disciplínou medicíny a větší prostor připadl studiu epilepsie.²⁰³ Středověké předsudky však nejdéle přetrvávaly vůči duševně nemocným osobám, jelikož se až do konce 17. století citovaly pouze Hippokratovy a Galénovy myšlenky. Závažně duševně nemocní pacienti se v dobách renesance zavírali na pokyn lékařů do (domácího) vězení, kde zpravidla strávili i zbytek svého života. V lehčích případech, osoby epileptiků nevyjímaje, se na ně v očích lékařů – většinou kněžích – pohlíželo jako na osoby posedlé d'áblem. Podle toho se také léčili.²⁰⁴ Až do 19. století byl základem každé diagnózy stav tělních tekutin.²⁰⁵ Jako jeden z mála učenců se této dosavadní lékařské praxi snažil postavit německý lékař a přírodovědec Theophrastus Bombastus „Paracelsus“ z Hohenheimu (1493-1541), jenž jako první v medicíně a ve farmacii začal využívat chemii a nové způsoby léčby.²⁰⁶ V 17. století se však stále často provádělo Galénem velmi oblíbené

¹⁹⁹ TAMTÉŽ, s. 244.

²⁰⁰ TAMTÉŽ, s. 98.

²⁰¹ Kníže ze Schwarzenberku se svých hejtmanů často ptal na zdravotní stav své ženy. Zajímal ho její „humeur“ a v jaké míře se projevovaly její „mania et melancolia“. O tom list Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku Karlovi Eymerovi z Waltershofenu ze 17. března 1669. SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 396.

²⁰² K tomu níže.

²⁰³ I. LESNÝ, *Zprávy o nemocech*, s. 428-429.

²⁰⁴ TAMTÉŽ, s. 230.

²⁰⁵ Bohdana DIVIŠOVÁ, *Dobré rady pro zdraví. Lékařská konsilia rudolfínské doby*, *Dějiny a současnost* 26, 2004, č. 1, s. 15-18, zde s. 16.

²⁰⁶ I. LESNÝ, *Zprávy o nemocech*, s. 428.

a doporučované pouštění žilou. Mezi dalšími nejužívanějšími léčebnými prostředky se objevovala projímadla nebo dávidla.²⁰⁷

O nemocné se starali ranhojiči, bylinkářky, lékárníci, lékaři nebo kněží. Zprvu byli duchovní často jedinými osobami, které disponovaly alespoň základními medicínskými vědomostmi. Později je nahradili lékaři s univerzitním vzděláním, a na kněžích tak zůstala zejména morální a duševní pomoc nemocným jedincům.²⁰⁸ V dochované korespondenci mezi Janem Adolfem I. ze Schwarzenberku a jeho služebníky jsou uvedena čtyři konkrétní jména lékařů, kteří jeho manželku Marii Justinu ze Schwarzenberku, rozenou ze Starhemberku, ošetřovali. Prvním z nich je v 17. století proslulý doktor Weinle z lázní Wildbad u bavorského města Rothenburg nad Tauberm. Tam dcera Ludvíka ze Starhemberku pobývala od léta do podzimu 1656.²⁰⁹ Kromě odstranění fyzických problémů, ke kterým patřila vysoká horečka a blíže neurčená infekce, spočíval hlavní cíl ozdravného pobytu v uzdravení „*beschwehr humeur*“ – „melancholie“.²¹⁰ Marie Justina ze Schwarzenberku, rozená ze Starhemberku, podstupovala pravidelné lázeňské kúry, které jí podle dobového svědectví přinášely úlevu.²¹¹ Zda šlo skutečně o vědecky ověřené účinky kúry či pouze o pozitivní dopad na šlechtičninu psychiku, se lze jen dohadovat.

Ochlazování těla pomocí zvláštních léčebných kúr a především pití kyselých minerálních vod mělo podle tehdejší medicíny zajistit ochlazení přehřátých jater a jiných útrob v nadbřišku.²¹² V českém prostředí se proslavily chebské vody,²¹³ jejichž kyselky konzumoval mimo jiné i saský kurfiřt August (1577-1656) nebo Polyxena z Lobkovic, rozená z Pernštejna (1566-1642).²¹⁴ O tom, že by chebské kyselky využila i Marie Justina ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku, neexistují jasné důkazy, ale o jejich existenci šlechtična s největší pravděpodobností věděla.²¹⁵ Pozitivní účinky

²⁰⁷ TAMTÉŽ, s. 224.

²⁰⁸ TAMTÉŽ.

²⁰⁹ Dopis Kašpara ze Zelionu Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku z 25. srpna 1656. SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 396.

²¹⁰ TAMTÉŽ.

²¹¹ TAMTÉŽ.

²¹² Poprvé se o tomto druhu léčby zmínil alchymista, astrolog a lékař Theophrastus Bombastus „Paracelsus“ z Hohenheimu ve svém pojednání *Das Baderbüchlein* z roku 1526. G. GELLNER, *Životopis lékaře Borbonia*, s. 98. Srov. Claus PRIESNER – Karin FIGALA (edd.), *Lexikon alchymie a hermetických věd*, Praha 2006, s. 228-231.

²¹³ Dnes se zde nacházejí Františkovy Lázně.

²¹⁴ G. GELLNER, *Životopis lékaře Borbonia*, s. 98.

²¹⁵ Část roku 1663 strávila šlechtična v lékařských rukou v Praze, kde ji také poměrně často navštěvoval pražský arcibiskup Arnošt Vojtěch z Harrachu a další urození jedinci. Lze se domnívat, že případ Polyxeny z Lobkovic chebské vody natolik proslavil, že se o jejich účincích vědělo i v metropoli

lázeňské léčby dokládá mimo jiné i následné celkem bezproblémové těhotenství a porod posledního dítěte v roce 1658.

Druhého lékaře – blíže nejmenovaného doktora Pozziho – doporučila své matce Marie Arnoštka z Eggenberku, rozená ze Schwarzenberku. Ten zůstal ve službách příslušníků šlechtického rodu pravděpodobně několik let.²¹⁶ Až ke konci kněžnina života se v péči o kněžnino chatrné zdraví střídali doktor Libový z Jindřichova Hradce a lékař Kurz z Lince. Na rady těchto lékařů Jan Adolf I. ze Schwarzenberku povolil své manželce konzumovat jen malé množství vína. Mnohem častěji měla pít skořicovou, limetkovou a především citrónovou vodu.²¹⁷ Doktor Pozzi také důrazně doporučoval připravovat pokrmy, určené Marii Justině ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku, s příměsí s chladivých bylinek, jako byl například šťovík.²¹⁸ Protože se zámeckému personálu dcery Ludvíka ze Starhemberku nedostávalo léčivých bylin, nařídil Jan Adolf I. ze Schwarzenberku zřídit v Třeboni bylinkovou zahrádku.²¹⁹ V případech, kdy chlazení a bylinná medicína zklamala, mělo okolí nemocné šlechtičny za úkol přistoupit k pouštění žilou.²²⁰

S pokročilejším věkem kněžny však aplikovaná léčba pomáhala čím dál méně. Marie Justina ze Schwarzenberku, rozená ze Starhemberku, se proto stále častěji upírala k Bohu. Největší nadějí pro ni i pro jejího manžela Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku však byl případný zázrak prostřednictvím slavného kazatele Marka d'Aviano (1631-1699).²²¹ Syn Adama ze Schwarzenberku získal od tohoto duchovního pro uzdravení své manželky zvláštní požehnání.²²² Tuto modlitbu poté přikázal hejtmanovi Kryštofu Siebertovi z Liliensteinu tajně připevnit pod šaty nebo pod čepec Marie Justiny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku.²²³ Modlitba

Království českého. Srov. TAMTĚŽ, s. 97-105; K. KELLER – A. CATALANO (edd.), *Die Diarien und Tagzettel VII*, s. 397.

²¹⁶ Srov. list Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku Jiřímu Karlovi Eymerovi z Waltershofenu z 17. března 1669. SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 396.

²¹⁷ TAMTĚŽ.

²¹⁸ TAMTĚŽ.

²¹⁹ T. WAGNER, *Zum Charaktergemälde des Fürsten*, s. 350-351.

²²⁰ Dopis Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku Jiřímu Karlovi Eymerovi z Waltershofenu z 17. března 1669. SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 396.

²²¹ Roku 1683 se stal papežským legátem v Turky obléhané Vídně. Díky svému politickému vlivu získal na stranu císaře Leopolda I. polského krále Jana III. Sobieského. S pomocí jeho vojsk dokázal roku 1683 uhájit Vídeň před tureckou armádou. Díky této zásluze byl označován jako „Zachránce Vídně“ nebo „Strážný duch Rakous“. Marek z Aviana byl svatořečen papežem Janem Pavlem II. v roce 2003. Srov. Jan MIKRUT (ed.), *Die Bedeutung des P. Markus von Aviano für Europa*, Wien 2003.

²²² T. WAGNER, *Zum Charaktergemälde des Fürsten*, s. 357.

²²³ List Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku Kryštofu Siebertovi z Liliensteinu ze 17. října 1680. SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 396.

od „*wunderthätigen Patris Marco d'Aviano*“ měla pravděpodobně zapůsobit jako přímluva u Boha za šlechtičnino uzdravení. Kapucínský mnich a kazatel Marek d'Aviano údajně dokázal i na dálku zázračně vyléčit dlouhodobě a těžce nemocné osoby.²²⁴

Marie Justina ze Schwarzenberku, rozená ze Starhemberku, trpěla také řadou běžných fyzických potíží, o jejichž konkrétní léčbě se pisatelé dopisů příliš nerozepisovali. Nejčastěji schwarzenberští hejtmani zmiňovali šlechtičniny nevolnosti, horečky, záněty, otoky nohou, problémy s očima a různé formy běžného nachlazení.²²⁵ K jejich ošetření se povolávali lékárníci a bylinkářky z nejbližšího okolí, nejčastěji z Jindřichova Hradce.²²⁶ Na neduhy vnitřního charakteru se kněžně podával blíže neurčený posilňující lék, na otoky a nesnáze podobného druhu mazaly bylinkářky zklidňující masti.²²⁷

²²⁴ O jeho přímluvu pro své chatrné zdraví prosil v roce 1682 i olomoucký biskup Karel II. z Lichtenštejna-Kastelkornu (1624-1695). Srov. František SNOPEK, *Olomoucký kníže biskup Karel z Lichtenštejna a ctihodný sluha boží Marek d'Aviano*, Časopis katolického duchovenstva 1917, č. 8, s. 753-755.

²²⁵ Srov. mimo jiné list blíže nejmenovaného sekretáře Tillmanna Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku z 20. července 1658; psaní Kašpara ze Zelionu Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku z 25. srpna 1658; dopis Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku Jiřímu Karlovi Eymerovi z Waltershofenu z 8. prosince 1678; dopis Kryštofa Sieberta z Liliensteinu Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku z 26. ledna 1681. SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 396.

²²⁶ Srov. psaní Kryštofa Sieberta z Liliensteinu Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku z 30. ledna 1681 a z 5. února 1681. TAMTÉŽ.

²²⁷ Například koncept dopisu Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku Jiřímu Karlovi Eymerovi z Waltershofenu z 28. ledna 1672 a list Kryštofa Sieberta z Liliensteinu Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku z 26. ledna 1681. TAMTÉŽ.

IV. Smrt jako vysvobození nemocné šlechtičny

V lednu roku 1681 se zdravotní stav Marie Justiny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku, výrazně zhoršil, což také byla předzvěst blížícího se konce jejího života. O neutěšenému zdravotnímu stavu kněžny tehdy pravidelně podával Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku zprávy třeboňský hejtman Kryštof Siebert z Liliensteinu. Syn Adama ze Schwarzenberku totiž i nadále dlouhodobě pobýval u císařského dvora v Linci, který se tam přesunul kvůli morové nákaze, jež zasáhla metropoli habsburského soustátí. Z toho důvodu nemohl být osobně přítomen u manželčina lože na třeboňském zámku.²²⁸

Knížete ze Schwarzenberku znepokojily písemné zprávy Kryštofa Sieberta z Liliensteinu z 26. ledna 1681 o zdravotním stavu své manželky do té míry, že neváhal poslat do Třeboně osvědčeného doktora Kurze z Lince. V noci z 25. na 26. ledna 1681 začala Marie Justina ze Schwarzenberku, rozená ze Starhemberku, trpět prudkými návaly horka, jež střídaly silné pocity chladu. Kvůli nim údajně celou noc nedokázala usnout, nemohla téměř mluvit, ani se jakkoliv hýbat. Jednou z příčin těchto těžkostí byl, jak se zdálo služebnictvu, „*auf der Brust steckhenden Cathar*“.²²⁹ Dnem i nocí sloužilo u lože urozené dámy několik osob, včetně hejtmanovy manželky. Ty Marii Justině ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku, po takto probděné noci nedávaly žádnou naději na zotavení. Kryštof Siebert z Liliensteinu se dokonce písemně obrátil na knížete ze Schwarzenberku s dotazem ohledně podoby pohřebních ceremonií a na jaké místo měli pochovat tělo zesnulé. Pravděpodobně nechtěl zbytečně ztrácet čas, poněvadž dopis sepsal již kolem jedenácté hodiny v noci.²³⁰

Následujícího dne se kněžně ulevilo, neboť horka ustoupila a dostavil se spánek. Manželka Kryštofa Sieberta z Liliensteinu s přítomným doktorem Libovým z Jindřichova Hradce se své paní snažili podat lék, ale ta si ho ze strachu z opětovného zhoršení svého zdravotního stavu odmítla vzít.²³¹ Dne 30. ledna 1681 umírající šlechtična nakonec přijala medikamenty od jezuitského lékárníka z Jindřichova

²²⁸ T. WAGNER, *Zum Charaktergemälde des Fürsten*, s. 359.

²²⁹ Dopis Kryštofa Sieberta z Liliensteinu Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku z 26. ledna 1681. SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 396. Katar je zánětlivé onemocnění především horních cest dýchacích. Napadnout však může i sliznici, žaludek, střeva a průdušky. Matyáš Borbonius z Borbenheimu věřil, že katar způsobuje rýmu, do hrdla chrapot, do plic kašel, do kostí a kloubů dnu. G. GELLNER, *Životopis lékaře Borbonia*, s. 245.

²³⁰ List Kryštofa Sieberta z Liliensteinu Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku z 26. ledna 1681. SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 396.

²³¹ Dopis Kryštofa Sieberta z Liliensteinu Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku z 28. ledna 1681. TAMTÉŽ.

Hradce.²³² Marii Justině ze Schwarzenbeku, rozené ze Starhemberku, se ulevilo takovým způsobem, že třeboňský hejtman odeslal Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku zprávu plnou naděje na brzké uzdravení jeho manželky. Slova vrchnostenského úředníka mělo potvrdit i jakési mravenčení v kněžnině levé noze, které Kryštof Siebert z Liliensteinu popsal jako „*der Brand in dem linkhen Fues*“, kdy prý Marie Justina ze Schwarzenberku, rozená ze Starhemberku, dokonce reflexně vykopla nohu do vzduchu.²³³ Téhož dne navečer dorazil do Třeboně poštovním dostavníkem z Lince doktor Kurz.²³⁴

I přes veškerou péči lineckého lékaře i zámeckého personálu Marie Justina ze Schwarzenberku, rozená ze Starhemberku, po několika dnech zemřela. Stalo se tak v pátek 31. ledna 1681 v pět hodin ráno. U lůžka umírající byli přítomni lékárníci z Jindřichova Hradce, doktor Kurz z Lince, Kryštof Siebert z Liliensteinu s manželkou a ostatní sloužící.²³⁵ K svědkům této nešťastné události patřil i šlechtičnin zpovědník z řad jezuitů páter Antonín, který společně se svým asistentem dorazil z Jindřichova Hradce. Páter Antonín dohlédl na to, aby byla kněžna Marie Justina ze Schwarzenberku, rozená ze Starhemberku, po duchovní stránce řádně připravena na nadcházející smrt. Komunikaci s umírající měl o to ztíženou, že šlechtična krátce před tím prodělala mrtvici.²³⁶ Především následkem této události mohla umírající jen obtížně mluvit. S největší pravděpodobností k tomu přispěla i skutečnost, že šlechtična „*Eückher Zunge hatte*“. Nakonec však Marie Justina ze Schwarzenberku, rozená ze Starhemberku, dokázala pronést poslední motlitbu a zodpovědět všechny otázky otce Antonína. Jezuitský duchovní se kněžny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku, dotázal, zda by se raději uzdravila nebo by spočinula v nebi u Ježíše Krista. „*Lieber bey Meinem Jesu!*“ odpověděla, přičemž tuto větu neustále opakovala tváří v tvář shromážděným osobám. Na stvrzení svých slov si vyžádala k posteli dřevěný kříž, který políbila.²³⁷ Když jí manželka hejtmana Kryštofa Sieberta z Liliensteinu podala lžičku s posilujícím lékem, přijala ho Marie Justina ze Schwarzenberku, rozená ze Starhemberku, slovy „*das blueth Christi wehre die beste Sterkhung*“. Tím se snažila dodat svým slovům na vážnosti, protože měla zřejmě na paměti zásady „dobrého umírání“.²³⁸

²³² Psaní Kryštofa Sieberta z Liliensteinu Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku z 30. ledna 1681. TAMTÉŽ.

²³³ TAMTÉŽ.

²³⁴ Dopis Kryštofa Sieberta z Liliensteinu Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku z 31. ledna 1681. TAMTÉŽ.

²³⁵ TAMTÉŽ.

²³⁶ List Kryštofa Sieberta z Liliensteinu Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku z 5. února 1681. TAMTÉŽ.

²³⁷ TAMTÉŽ.

²³⁸ TAMTÉŽ.

Od umírajících se totiž ve středověku i raném novověku očekávala „dobrá smrt“ a vítězství nad ďáblivými lákadly.²³⁹ Pomůckou a návodem k „dobré smrti“ měly umírajícím sloužit mimo jiné populární knihy *ars moriendi*, dále písně, modlitební knížky ke šťastné smrti, kázání či další mravně naučná literatura. V těchto žánrech autoři neustále upozorňovali na smrt a zdůrazňovali nutnost *memento mori*.²⁴⁰ Poslední slova Marie Justiny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku, potvrzují domněnku premonstrátského kanovníka Milona Hubácia. Podle jeho mínění se staří a nemocní na rozdíl od zdravých a bohatých, kteří se smrti obávali, na smrt zpravidla těšili.²⁴¹

Jak měla v ideálním případě vypadat „dobrá smrt“? Umírající musel zachovat klid, odložit stranou obavy z nadcházejícího úmrtí a projevy bolesti. Své povinnosti neměl odkládat na poslední chvíli. Mezi tyto povinnosti se počítalo sepsání testamentu, rozloučení se svými nejbližšími a z církevního hlediska řádný odchod z pozemského světa.²⁴² Ani jedné z naznačených povinností Marie Justina ze Schwarzenberku, rozená ze Starhemberku, nedokázala učinit za dost. Závěť mohl sepsat pouze testátor, který byl „*při zdraví i rozumu a při paměti dobré*“, což kněžna rozhodně nesplňovala.²⁴³ O tom, že umírající šlechtična závěť s největší pravděpodobností nese-psala, svědčí písemná dohoda o rozdělení jejího majetku mezi děti a manžela z 31. března 1682.²⁴⁴ Sourozenci Ferdinand Vilém Eusebius ze Schwarzenberku a Marie Arnoštka z Eggenberku, rozená ze Schwarzenberku, si mezi sebe kromě klenotů a dalšího movitého majetku své matky rozdělili například i matčin jitřní dar, jehož celková suma dle jednoho z předsvatebních dopisů dosahovala výše 5500 zlatých.²⁴⁵

Splnit druhý předpoklad řádného umírání rovněž nebylo v jejích silách. Protože ji po propuknutí psychické choroby Jan Adolf I. ze Schwarzenberku umístil do svých venkovských rezidencí v Hluboké a Třeboni, zůstala Marie Justina ze Schwarzenberku, rozená ze Starhemberku, daleko od rodiny i od společenského dění podunajské metropole. Syn Adama ze Schwarzenberku dlouhodobě pobýval u císařského dvora

²³⁹ P. KRÁL, *Smrt a pohřby*, s. 61.

²⁴⁰ T. MALÝ, *Smrt a spása*, s. 61.

²⁴¹ TAMTÉŽ, s. 65.

²⁴² P. KRÁL, *Smrt a pohřby*, s. 67.

²⁴³ TÝŽ, *Mezi životem a smrtí*, s. 17.

²⁴⁴ Smlouva o rozdělení pozůstalosti Marie Justiny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku, z 31. března 1682. SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 396.

²⁴⁵ TAMTÉŽ.

ve Vídni, přesto čas od času svou ženu zřejmě navštívil.²⁴⁶ Stejným způsobem se chovali i další rodinní příslušníci, především dcera Marie Arnoštka z Eggenberku, rozená ze Schwarzenberku.²⁴⁷ Nikomu z nich se však nepodařilo do Třeboně dorazit ani krátce před smrtí své umírající manželky a matky, ač o to usilovali.²⁴⁸ Po vyslechnutí znepokojivých zpráv o matčině rychle se zhoršujícím se stavu za ní spěchal Ferdinand Vilém Eusebius ze Schwarzenberku. Doufal, že svou matku zastihne ještě naživu, ale to se mu nepodařilo – do Třeboně dorazil až navečer 31. ledna 1681.²⁴⁹ Rozhodl se alespoň počkat na její pohřeb a rovněž se zapojil do debat o jeho přípravě.

Zbývající povinností „dobré smrti“ – řádným odchodem z pozemského světa – se kněžna nejvíce přiblížila k ideálnímu stavu. Přesto i tento třetí závazek řádného umírání zůstal z části nenaplněn. Pro katolickou smrt byly určeny dokonce dvě z církevních svátostí – poslední pomazání²⁵⁰ a svaté přijímání.²⁵¹ Tato obřadní praxe se ustálila až po zasedání Tridentského koncilu v roce 1563.²⁵² Po předchozí rozmluvě s páterem Antonínem Marie Justina ze Schwarzenberku, rozená ze Starhemberku, přijala poslední pomazání. Svatého přijímání, které obvykle předcházelo poslednímu pomazání, se však urozené paní pro jistotu nedostalo. Přítomní duchovní se obávali, že by mohla eucharistii vlivem „Eückher Zunge“ vyplivnout, a tím pádem tuto svátost znesvětit.²⁵³ Nakonec šlechtična nezapomněla odpustit všem, vůči kterým se chovala nespravedlivě a hrubě, a smířená se smrtí naposledy vydechla kolem páté hodiny ranní 31. ledna 1681.²⁵⁴

Jan Adolf I. ze Schwarzenberku reagoval na smutnou zprávu s rozvahou. V dochovaném konceptu dopisu z 2. února 1681 vyjádřil svou lítost nad manželčinou

²⁴⁶ O konkrétních návštěvách Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku u své manželky se v probádaných pramenech nedochovaly žádné zmínky. Je však logické očekávat, že kníže pobýval v jižních Čechách v době, ze které se nedochovala písemná korespondence mezi ním a žádným ze schwarzenberských hejtmanů.

²⁴⁷ Například dopis Meyerhofera Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku z 25. října 1668. SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 396.

²⁴⁸ Kašpar ze Zelionu i Kryštof Siebert z Liliensteinu svého pána vždy informovali o návštěvách Marie Justiny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku. První dopis roku z 1681, jenž se týkal kněžniny osoby, odeslal Kryštof Siebert z Liliensteinu Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku až 26. ledna 1681. TAMTÉŽ.

²⁴⁹ Dopis Kryštofa Sieberta z Liliensteinu Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku z 2. února 1681. TAMTÉŽ.

²⁵⁰ Dnes se pro tuto svátost spíše používá termín *svátost nemocných*.

²⁵¹ P. KRÁL, *Smrt a pohřby*, s. 122.

²⁵² TAMTÉŽ, s. 122-123.

²⁵³ Dopis Kryštofa Sieberta z Liliensteinu Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku z 5. února 1681. SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 396.

²⁵⁴ TAMTÉŽ.

smrtí a odhodlání přijet do Třeboně v co nejkratším čase.²⁵⁵ Nakonec u něj převládly racionální důvody ohledně následného pohřbu. První instrukce adresované třeboňskému hejtmanovi Kryštofu Siebertovi z Liliensteinu vedly k vyhotovení vhodné rakve a uspořádání příslušných pohřebních obřadů.²⁵⁶

IV. 1 Pohřební rituál a místo posledního odpočinku

Jelikož Jan Adolf I. ze Schwarzenberku pobýval u císařského dvora v Linci, chopil se pohřebních příprav třeboňský hejtman Kryštof Siebert z Liliensteinu. I nadále však zůstával v písemném kontaktu s knížetem ze Schwarzenberku a veškeré kroky spojené s organizací pohřbu zesnulé šlechtičny s ním pravidelně konzultoval. O vynikajících organizačních schopnostech Kryštofa Sieberta z Liliensteinu vypovídá i skutečnost, že naprostou většinu jeho nápadů spjatých s pohřbem a místem posledního odpočinku Marie ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku, Jan Adolf I. ze Schwarzenberku schválil.²⁵⁷

Pohřební rituál v prostředí urozených osob raného novověku nebyl jednoduchou záležitostí. Naopak sloužil jako prostředek symbolické komunikace s okolím a sebe prezentace nejen nebožtíka, ale i celého jeho rodu.²⁵⁸ Ne jinak tomu bylo v případě Marie Justiny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku. Ačkoliv Jan Adolf I. ze Schwarzenberku patřil ve druhé polovině 17. století k nejbohatším šlechticům habsburské monarchie, pro svou ženu nechal uspořádat skromný funerální obřad. Prostý pohřeb nebyl v šlechtickém prostředí v druhé polovině 17. věku ničím výjimečným. Koncem 17. století se čím dál častěji objevovaly požadavky na jednoduchost pohřebních obřadů. Dávala se tím najevo křehkost života a jednoduchý obřad navíc úzce souvisel s barokní zbožností raně novověké společnosti.²⁵⁹ Skromnost byla jednou ze zásad křesťanského života, neboť i Ježíš Kristus vzešel z chudých poměrů.

Kníže ze Schwarzenberku se v rámci svých možností omezil jen na obeslání oficiálních oznámení o manželčině skonu a zvacích dopisů k jejímu pohřbu. Je škoda,

²⁵⁵ Koncept dopisu Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku Kryštofu Siebertovi z Liliensteinu z 2. února 1681. TAMTÉŽ.

²⁵⁶ TAMTÉŽ.

²⁵⁷ Srov. koncepty listů Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku Kryštofu Siebertovi z Liliensteinu z února až dubna 1681. TAMTÉŽ.

²⁵⁸ P. KRÁL, *Smrt a pohřby*, s. 171.

²⁵⁹ P. ARIÈS, *Dějiny smrti* II, s. 41.

že se v archivních pramenech nedochoval seznam smutečních hostů. Ani Kryštof Siebert z Lilliensteinu smuteční hosty ve svých dopisech blíže nejmenoval a vyjadřoval se o nich pouze neurčitým slovním spojením „*umliegende Cavalier*“.²⁶⁰ Do Třeboně dorazily desítky kondolencí, jejichž tradiční obsah se vesměs podobal a není třeba ho zde podrobněji rozebírat.²⁶¹ Nejčastěji kondolující osoby vyjádřily pozůstalým svou soustrast. Současně vyzdvihly kladné charakterové vlastnosti kněžny Marie Justiny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku, jimiž měla oplývat vzorná manželka.²⁶²

S přípravou kněžnina rozloučení se začalo hned druhý den po její smrti – v sobotu 1. února 1681. V prvé řadě se probíraly detaily vystavení jejího těla. *Ostentio corporis* opět souviselo s myšlenkou „dobré smrti“. Nabalzamování a samotné vystavení nebožčiných ostatků viditelně potvrzovalo správný průběh posledních okamžiků šlechtičny.²⁶³ Řádná příprava mrtvoly se nesměla zanedbat i z jiného důvodu. Poslední pohled na nebožtíka zůstával v myslích přítomných osob po dlouhou dobu. Proto služebníci zemřelé většinou oblékali do drahých a bohatě dekorovaných látek.²⁶⁴ Tělo kněžny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku, bylo vystaveno po 30 dnů – od 3. února do 4. března 1681 – v kapli svaté Barbory v Třeboni.²⁶⁵ Tam ho v průvodu ze zámku přenesla za doprovodu členů třeboňské městské rady a části měšťanů skupina místních a hlubockých služebníků. Smuteční shromáždění navíc doprovázela řada církevních činitelů, kteří téměř okamžitě nabídli ovdovělému Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku své duchovní služby. Mezi nimi nechyběli kněží z Třeboně, z Borovan, probošt z Jindřichova Hradce, jezuité, františkáni, servité z Nových Hradů a několik špitálních.²⁶⁶ To proto, že těmto řádům Jan Adolf I. ze Schwarzenberku s manželkou poskytovali štědré donace a drželi nad nimi ochrannou ruku.²⁶⁷ Po přenesení těla zesnulé šlechtičny do farního kostela se konaly nešpory. Tyto večerní

²⁶⁰ Dopis Kryštofa Sieberta z Lilliensteinu Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku z 2. února 1681. SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 396.

²⁶¹ Přestože šlechtici byli dobře obeznámeni s nastalou situací, i v pečlivě psaných kondolencích se objevují chyby. Například jednou kněžna ze Schwarzenberku údajně zemřela již 31. prosince 1680, podruhé 30. ledna 1681. TAMTÉŽ.

²⁶² Například kondolence neznámého šlechtice (nečitelný podpis) Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku ze 4. března 1681. TAMTÉŽ.

²⁶³ P. KRÁL, *Smrt a pohřby*, s. 171.

²⁶⁴ TAMTÉŽ, s. 172.

²⁶⁵ Dopisy Kryštofa Sieberta z Lilliensteinu Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku z 2. února 1681 a 5. března 1681. SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 396; Kaple svaté Barbory dnes nese název Šternberská kaple.

²⁶⁶ Psaní Kryštofa Sieberta z Lilliensteinu Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku z 2. února 1681. TAMTÉŽ.

²⁶⁷ Srov. Martin GAŽI, *Schwarzenbergové a „jejich“ svatá místa v předmoderních Čechách. Ke kulturním funkcím české šlechty a památkám na ně*, in: M. GAŽI (ed.), *Schwarzenbergové*, s. 141-166, zde s. 143-145.

modlitby a veškeré další zádušní mše, jež se slavily každý den během třicetidenního vystavení těla, sloužil duchovní z řádu servitů – páter Bonajuncta.²⁶⁸

Nejdůležitější roli v posmrtném rituálu raně novověké nobility zastával jasně definovaný funerální průvod.²⁶⁹ Ten mohl být rovněž nazírán jako symbolická poslední cesta zemřelého.²⁷⁰ V něm měl každý účastník svou přesně danou roli a konkrétní místo dle svého politického nebo společenského významu. Průvod doprovázející tělo Marie Justiny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku, vyšel z třeboňského zámku 4. března 1681 a ubíral se směrem k farnímu kostelu.²⁷¹ Máry se zesnulou kněžnou v provizorní dřevěné rakvi s přehozem z černého sametového sukna nesli schwarzenberští vrchní správci a třeboňští radní pravděpodobně v samotném středu průvodu – na čestném místě. V čele pohřebních průvodů obvykle kráčeli duchovní představitelé.²⁷² Lze předpokládat, že nejinak tomu bylo i v případě zesnulé šlechtičny. Duchovních se v celém konduktu dalo dohromady napočítat na čtyři desítky. Pohřebního konduktu se zúčastnili i zpěváci z farního kostela v Třeboni a jindřichohradečtí muzikanti z jezuitské koleje, kteří měli za úkol dotvořit hudební stránku celého rituálu.²⁷³ Podél cesty, která spojovala třeboňský zámek s farním kostelem, stálo kolem dvou set poddaných třeboňského panství s bílými a žlutými zapálenými svíčkami v rukou. K této příležitosti si poddaní museli půjčit černé pláště od duchovních z Jindřichova Hradce, jelikož v Třeboni nebyly k dostání.²⁷⁴ Osmnáct účastníků průvodu neslo žlutě svítící pochodně, dalších šestnáct osob drželo bílé zářící lucerny.²⁷⁵ Symbolika světla přítomným připomínala vyhlídku na věčný život.²⁷⁶

Jakmile Marii Justinu ze Schwarzenberku, rozenou ze Starhemberku, donesli do chrámu a položili ji před hlavní oltář, následoval samotný pohřební obřad. Ten

²⁶⁸ Srov. list Kryštofa Sieberta z Liliensteinu Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku z 9. února 1681. SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 396

²⁶⁹ P. KRÁL, *Smrt a pohřby*, s. 171.

²⁷⁰ TAMTÉŽ, s. 207.

²⁷¹ Popis pohřebního průvodu kněžny Marie Justiny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku, se nedochoval kompletní. Chybí dvojlist se začátkem a koncem dopisu. Jeho prostřední část byla přiložena k dopisu z 9. února 1681. Proto následující výklad o funerálním konduktu zesnulé kněžny autorka bakalářské práce nemohla zachytit zcela přesně a úplně.

²⁷² P. KRÁL, *Smrt a pohřby*, s. 197.

²⁷³ Blíže nedatovaná část dopisu přiložená k dopisu Kryštofa Sieberta z Liliensteinu Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku z 9. února 1681. SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 396.

²⁷⁴ TAMTÉŽ.

²⁷⁵ TAMTÉŽ.

²⁷⁶ P. KRÁL, *Smrt a pohřby*, s. 205.

chrámoví zpěváci započali zpěvem *Officia Defunctorum*,²⁷⁷ přičemž celá ceremonie trvala do devíti hodin večer.²⁷⁸ Po ní se pozvaní smuteční hosté sešli na hostině. Protože se pohřeb uskutečnil v postní době, hejtman Kryštof Siebert z Liliensteinu nařídil kuchařům přichystat pouze středně velkou večeři.²⁷⁹ Honosnější slavnostní hostina proběhla už několik dnů po smrti Marie Justiny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku - 2. a 3. února 1681. Osobně se jí zúčastnil Ferdinand Vilém Eusebius ze Schwarzenberku, duchovní a urození kavalíři s dámami z okolních panství. Ačkoliv se vypila dvě vědra vína a několik účastníků hostiny se opilo, nedošlo k žádným výtržnostem, neboť většina osazenstva se hned po oficiálním ukončení slavnostního pohoštění odebrala do svých domovů.²⁸⁰ Následující dny zaplnily zádušní mše za zesnulou. S předstihem byly obeslány veškeré farnosti na schwarzenberském dominiu, aby za zesnulou nechaly po několik dnů sloužit rekviem.²⁸¹

Přestože se dlouho dopředu vědělo, že se život Marie Justiny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku, z důvodu vleklé nemoci i pokročilejšího věku krátí, její náhlá smrt zastihla všechny nepřipravené. Po smrti své paní musel Kryštof Siebert z Liliensteinu v první řadě zařídit čtyři základní věci – výběr místa posledního odpočinku zesulé, důstojné rakve, reprezentativní hrobky a náhrobku. Výběr vhodného místa a koupě uvedených věcí provázely četné problémy. Díky nim se doba mezi okamžikem kněžniny smrti 31. ledna 1681 a samotným pohřbem 4. března 1681 protáhla na více než měsíc.

Místo posledního odpočinku urozených nebožtíků se stávalo předmětem úcty a respektu pozůstalým. Proto výběr uložení ostatků zesulého nesměl být ponechán náhodě.²⁸² Hned od počátku pohřebních příprav Jan Adolf I. ze Schwarzenberku plánoval, že svou manželku pohřbí v rodinné hrobce v augustiniánském klášteře ve Vídni.²⁸³ Jeho záměry ale ztroskotaly zejména na nepříznivou počasí. V zimě roku 1681 totiž napadlo obrovské množství sněhu a přemístění rakve do Vídně by bylo možné jen

²⁷⁷ Officium Defunctorum je soubor pohřebních mší, který složil renesanční španělský skladatel Tomás Luis de Victoria v roce 1603. Byl zkomponován u příležitosti pohřbu manželky císaře Maxmiliána II. – Marie Španělské [http://en.wikipedia.org/wiki/Officium_Defunctorum, odkaz funkční k 8. květnu 2012].

²⁷⁸ Blíže nedatovaná část listu přiložená k dopisu Kryštofa Sieberta z Liliensteinu Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku z 9. února 1681. SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 396.

²⁷⁹ TAMTÉŽ.

²⁸⁰ TAMTÉŽ.

²⁸¹ TAMTÉŽ.

²⁸² P. KRÁL, *Smrt a pohřby*, s. 235.

²⁸³ Koncept dopisu Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku Kryštofu Siebertovi z Liliensteinu z 2. února 1681. SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 396.

s velkými obtížemi.²⁸⁴ Archivářka Anna Kubíková ve své studii *Schwarzenberské hrobky* však na tuto skutečnost nahlíží jinak. Podle ní chtěl být Jan Adolf I. ze Schwarzenberku úplně prvním, kdo spočine v rodinné hrobce vedle svého slavného dědečka Adolfa ze Schwarzenberku.²⁸⁵ Možná proto se kníže Jan Adolf I. ze Schwarzenberku nakonec rozhodl manželku pochovat do blízkého farního kostela svatého Jiljí v Třeboni. Konkrétní místo pro hrob Marie Justiny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku, vybral pod hlavním oltářem výše uvedeného kostela zcela záměrně. Hned vedle se měla údajně nacházet hrobka Magdalény z Rožmberka, rozené ze Starhemberku.²⁸⁶ Tímto rozhodnutím chtěl Jan Adolf I. ze Schwarzenberku navázat na rodovou tradici. Pohřebiště šlechtice či šlechtičny totiž mělo odkazovat na paměť celého rodu a být pietním místem, kde se živí mohli potkat se svými zesnulými předky.²⁸⁷

Po té, co v březnu roku 1681 pro Marii Justinu ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku, řemeslníci zhotovili cínovou rakev namísto dosavadní dřevěné, nastal technický problém s vložením rakve do plánovaného hrobu. Vlevo od hrobky Magdalény z Rožmberka, rozené ze Šternberku, v místě, kde měla dlít zesnulá kněžna ze Schwarzenberku, nebyl pro další sarkofág dostatek prostoru. Proto za přítomnosti třeboňských duchovních hrobníci vyjmuli ostatky Magdaleny z Rožmberka, rozené ze Šternberku, vložili do cínové rakve a o kousek posunuli. Řemeslníci měli práci ztíženou o to, že nesměli pohnout, natož poničit dosavadní náhrobek se znaky Rožmberků a Šternberků.²⁸⁸ Erby šlechticů lze považovat za nositele rodové paměti a identity. Měly srozumitelně a za pomoci symbolů vypovídat o starobylosti svých nositelů nebo důležitých okamžicích rodové historie.²⁸⁹ Aby si kníže Jan Adolf I. ze Schwarzenberku mohl lépe představit prostorové uspořádání farního kostela, zaslal

²⁸⁴ Psaní Kryštofa Sieberta z Liliensteinu Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku z 2. února 1681. TAMTÉŽ.

²⁸⁵ A. KUBÍKOVÁ, *Schwarzenberské hrobky*, s. 1.

²⁸⁶ Hejtman Kryštof Siebert z Liliensteinu se v jednom ze svých dopisů pravděpodobně přepsal. Podle něj odpočívala od roku 1521 pod hlavním oltářem farního kostela Magdaléna z Rožmberka, rozená ze Starhemberku. Ve skutečnosti šlo o manželku Jindřicha VI. z Rožmberka Magdalénu, rozenou ze Šternberku. Další dopisy mezi knížetem ze Schwarzenberku a třeboňským hejtmanem její jméno uvádějí na pravou míru, ale i přesto své rozhodnutí kníže nakonec nezměnil. List Kryštofa Sieberta z Liliensteinu Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku z 31. ledna 1681. SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 396.

²⁸⁷ V. GRUBHOFFER, *Posvátné v profánním aneb smrt*, s. 14.

²⁸⁸ Dopis Kryštofa Sieberta z Liliensteinu Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku z 19. února 1681. SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 396.

²⁸⁹ V. BŮŽEK a kol., *Světy posledních Rožmberků*, s. 620.

mu Kryštof Siebert z Liliensteinu jeho přibližný nákr. Ten zhotovil blíže nejmenovaný stavitel z Hluboké koncem dubna roku 1681.²⁹⁰

Třeboňský vrchní správce detailně popisoval Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku každý krok při budování kněžnina hrobu, přičemž zacházel i do nejmenších detailů.²⁹¹ Hrobku řemeslníci dokončili v červnu 1681.²⁹² Současně třeboňský hejtman řešil materiál, z něhož měl být zhotoven náhrobní kámen, a jeho umělecké zpracování. V okolí Třeboně se nenacházel žádný vhodný mramor, proto byl na přání knížete ze Schwarzenberku dovezen ze Salcburku.²⁹³ Práce na vyhotovení náhrobku vyvrcholily v červenci 1681. Jak přenesení ostatků kněžny ze Schwarzenberku do nové rakve, tak zhotovení hrobky a náhrobku doprovázely další pohřební obřady, o nichž se však nedochovaly žádné podrobnější písemné záznamy.

²⁹⁰ Příloha dopisu Kryštofa Sieberta z Liliensteinu Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku z 30. dubna 1681. SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 396; srov. obrazová příloha, obr. č. 15.

²⁹¹ List Kryštofa Sieberta z Liliensteinu Janu Adolfovi I. ze Schwarzenberku z 26. června 1681. TAMTÉŽ.

²⁹² TAMTÉŽ.

²⁹³ Koncept dopisu Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku Kryštofu Siebertovi z Liliensteinu z 14. července 1681. TAMTÉŽ.

V. Závěr

V předložené bakalářské práci se autorka pokusila na základě obsahové analýzy dochované korespondence mezi Janem Adolfem I. ze Schwarzenberku a vybranými vrchnostenskými úředníky – vrchního správce panství Schwarzenberk Kašpara ze Zelionu, hejtmana na Hluboké Jiřího Karla Eymera z Waltershofenu, blíže nejmenovaného Meyerhofera a Kryštofa Sieberta z Liliensteinu, kteří spravovali panství Třeboň – zrekonstruovat každodenní život manželky šlechtice Marie Justiny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku. Očima výše uvedených služebníků knížete ze Schwarzenberku nahlédla do přísně střeženého soukromí vysoce urozené dámy. Přesto obsah četných dopisů jí nemohl stačit k naprosto jasnému a ucelenému pohledu na složitou osobnost této psychicky nemocné šlechtičny. Již při počáteční heuristické fázi bylo nutné číst mezi řádky zkoumaných písemností, často se ptát, domýšlet se, ověřovat si fakta a šlechtičninu každodennost zkoumat v širších souvislostech.

V úvodu předloženého pojednání si autorka kladla řadu otázek ohledně životních osudů Marie Justiny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku. Následně shrnula dosavadní badatelské výsledky o této urozené dámě. Přiklonila se k názoru německé historičky Katrin Kellerové, která na rozdíl od jiných historiků a historiček datum narození kněžny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku, posouvá o celé desetiletí do budoucnosti. V tomto případě by se dcera Ludvíka ze Starhemberku a jeho ženy Barbory z Herbersteinu nenarodila v roce 1608, ale až roku 1618 a vdala se v roce 1644 – ve svých 26 letech. Ve stejném věku se jí narodil i první potomek. Poslední dítě přišlo na svět v roce 1658. Zhruba od jejích čtyřiceti let se u šlechtičny začaly projevovat první zdravotní potíže duševního charakteru a zemřela 31. ledna 1681. Přesná příčina, počátek i průběh nemoci prozatím zůstává zahalen tajemstvím.

Snad právě z důvodu psychické lability své manželky se ji kníže Jan Adolf I. ze Schwarzenberku rozhodl přestěhovat z rušného města na Dunaji na poklidný jihočeský venkov, stranou od veškerého společenského dění. Lze se domnívat, že v očích Schwarzenberka nešlo pouze o úmysl nemocné ženě zdravotně ulehčit. Tímto činem chtěl syn Adama ze Schwarzenberku patrně předejít případnému pošpinění dobrého jména šlechtického rodu, které by mohlo nevypočitatelné chování psychicky choré šlechtičny způsobit.

Dcera Ludvíka ze Starhemberku prožila necelých dvacet let života pod dohledem služebnictva a zámeckého personálu ve schwarzenberských rezidencích v Třeboni a na Hluboké. Její rodina, příbuzní a známí za ní přijížděli jen na krátké návštěvy. Mezi další osoby, se kterými se šlechtična často vídala, patřili lékaři, lékárníci a duchovní. Vlivem citového strádání a duševní nemoci Marie Justina ze Schwarzenberku, rozená ze Starhemberku, čas od času propadla neovládatelným záchvatům vzteku, hněvu a agresivity. Několikrát se navíc pokusila uniknout z „domácího“ vězení.

Další věcí, jež autorku práce zajímala, byl zdravotní stav manželky Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku, retrospektivní stanovení přesnější diagnózy propuknuté psychické choroby a způsob její léčby. V případě Marie Justiny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku, šlo s největší pravděpodobností o kombinaci schizofrenie a maniodepresivní psychózy. Dobové prameny ji však označovaly jako melancholii. V 17. století se tato nemoc léčila ve shodě s Hippokratovou humorální teorií jako problém fyzického rázu různými lázeňskými kúrami, ochlazujícími nápoji a pochutinami. Ty urozené dámě doporučili oslovení lékaři – doktor Weinle, Pozzi, Kurz a Libový. Kromě melancholie paní schwarzenberského dominia také sužovaly běžné choroby a problémy, mezi nimiž se vyskytly například horečky, otoky nohou nebo problémy s očima.

Poslední oddíl předkládané práce reflektuje úmrtí Marie Justiny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku, a následné pohřební slavnosti. Zde se autorka snažila zodpovědět na základní otázku, zda manželka Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku v souladu s dobovým učením naplnila ideál „dobré smrti“. Ten se dceři Ludvíka ze Starhemberku a Barbory z Herbersteinu nepovedlo přes veškerou snahu uskutečnit, neboť nesplnila ani jednu z tří podmínek „dobrého umírání“. Vzhledem k závažným zdravotním překážkám nesepsala závěť, nerozloučila se s příbuznými, ani řádně nepřijala svátost nemocných. Funerální průvod a následné pohřební obřad proběhly víceméně podle obvyklého scénáře, a nijak nevybočovaly z řady soudobých pohřebních rituálů. Problémy však nastaly s obstaráním adekvátní rakve, místa pro důstojnou hrobku a výrobou reprezentativního náhrobku pro zesnulou. Marie Justina ze Schwarzenberku, rozená ze Starhemberku, byla pohřbena vedle hrobu Magdaleny z Rožmberka, rozené ze Šternberku, v třeboňském farním kostele svatého Jiljí 4. března 1681.

Téma každodenního života a zdravotních problémů kněžny Marie Justiny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku, nemusí být nutně uzavřené. Dochované archivní prameny obsahují desítky listů, konceptů dopisů, účtů, pozůstalostních inventářů a dalších písemností, které se nějakým způsobem váží k osobnosti svrchu zmiňované šlechtičny. Lze si představit, že poznatky obsažené v tomto pojednání budou v budoucnosti upřesněny a posunou se dále. Největší potenciál pro badatele mohou nabídnout prameny, jež se týkají hospodaření urozené dámy nebo její pozůstalostní inventáře. Další francouzsky psané dopisy zachycují kněžnin pobyt ve Španělském Nizozemí, kde téměř deset let působila společně se svým manželem Janem Adolfem I. ze Schwarzenberku u místodržitelského dvora v Bruselu.²⁹⁴ Ve Státním oblastním archivu Třeboň, oddělení Český Krumlov, Rodinném archivu Schwarzenberků, archiváři též shromáždili několik set listů týkajících se například přípravy sňatku a následné svatby mladé hraběnky Marie Justiny ze Starhemberku s Janem Adolfem I. ze Schwarzenberku z 15. března 1644. Touto slavností se doposud nikdo podrobněji nezabýval a jistě by mohla přinést další zajímavé postřehy ze života tehdy ještě zdravé Marie Justiny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku.

²⁹⁴ SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 396

VI. Seznam použitých pramenů a literatury

VI. 1. Archivní prameny

SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, Rodinný archiv Schwarzenberků, fasc. 396.

WAGNER, Theodor, *Zum Charaktergemälde des Fürsten Johann Adolf zu Schwarzenberg, Präsidenten des kaiserl. Reichshofrathes u. s. w*, Wittingau 1852.

SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, Sbíрка rukopisů Český Krumlov 1327-1968, č. 80.

VI. 2. Vydané prameny

DURAJOVÁ, Miroslava – SMÍŠEK, Rostislav (edd.), *Hieronymus der Ältere Schlick: Das Tagebuch. Eine Selbstdarstellung aus den Jahren 1580-1582*, České Budějovice 2008 (= Prameny k českým dějinám 16. -18. století, řada B, svazek II).

KELLER, Katrin – CATALANO, Alessandro (edd.), *Die Diarien und Tagzettel des Kardinals Ernst Adalbert von Harrach (1598-1667) I-VII*, in Veröffentlichungen der Kommission für neuere Geschichte Österreichs, Wien 2010.

KOLDINSKÁ, Marie – MAŤA, Petr (edd.), *Deník rudolfinského dvořana. Adam mladší z Valdštejna 1602-1633*, Praha 1997.

MAREK, Pavel (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa. Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna*, České Budějovice 2005 (= Prameny k českým dějinám 16. -18. století, řada B, svazek I).

VI. 3. Použitá literatura

ARIÈS, Phillippe, *Dějiny smrti I-II*, Praha 2010.

ASCH, Ronald G., *Der europäische Adel im Ancien Régime. Von der Krise der ständischen Monarchie bis zur Revolution (1600-1789)*, Köln-Weimar-Wien 2001.

ASCH, Ronald G., *Europäischer Adel in der Frühen Neuzeit. Eine Einführung*, Köln 2008.

BANKL, Hans, *Nemoci Habsburků. Z chorobopisů velké panovnické dynastie*, Praha 2000.

- BANKL, Hans, *Obyčejné nemoci neobyčejných. Život, nemoc a smrt historických osobností očima lékaře*, Praha 2001.
- BASTL, Beatrix, *Mezi mocí a bezmocí: úvahy o každodenním životě šlechticů v raném novověku*, Dějiny a současnost 3, 1994, s. 2–26.
- BASTL, Beatrix, *Tugend, Liebe, Ehe. Die adelige Frau in der Frühen Neuzeit*, Wien-Köln-Weimar 2000.
- BÉRENGER, Jean, *Deník Jana Adolfa ze Schwarzenberku*, in: Václav BŮŽEK (ed.) Šlechta raného novověku pohledem českých, francouzských a španělských historiků, České Budějovice 2009 (= Opera historica 13), s. 41-57.
- BERGER, Adolf, *Das Fürstenhaus Schwarzenberg*, Wien 1866.
- BEZECNÝ, Zdeněk, *Příliš uzavřená společnost. Orličtí Schwarzenberkové a šlechtická společnost v Čechách v druhé polovině 19. a na počátku 20. století*, České Budějovice 2005 (= Monographia historica 5).
- BLÁHOVÁ, Marie, *Historická chronologie*, Praha 2001.
- BOKOVÁ, Hildegard - SPÁČILOVÁ, Libuše, *Stručný raně novohornoněmecký glosář*, Olomouc 2003.
- BORSCHIED, Peter, *Gesichte des Alters. 16. - 18. Jahrhundert*, Münster 1983.
- BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel – VYBÍRAL, Zdeněk, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha 2002.
- BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef a kol., *Dvory velmožů s erbem růže*, Praha 1997.
- BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef, *Rodinný život posledních pánů z Hradce ve světle jejich korespondence*, České Budějovice 1998 (= Opera historica 6), s. 145-272.
- BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007.
- BŮŽEK, Václav - KRÁL, Pavel, *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007.
- BŮŽEK, Václav a kol., *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty*, Praha 2010.
- BŮŽEK, Václav a kol., *Světy posledních Rožmberků*, Praha 2011.
- DEVALD, Jonathan, *The European Nobility, 1400-1800*, Cambridge 1996.
- DIVIŠOVÁ, Bohdana, *Dobré rady pro zdraví. Lékařská konsilia rudolfínské doby*, Dějiny a současnost 26, 2004, č. 1, s. 15-18.
- van DÜLMEN, Richard, *Historická antropologie. Vývoj, problémy, úkoly*, Praha 2002.
- EVANS, Robert, *Rudolf II. a jeho svět. Myšlení a kultura ve střední Evropě 1576-1612*, Praha 1997.

- GAŽI, Martin, *Schwarzenbergové a „jejich“ svatá místa v předmoderních Čechách. Ke kultovním funkcím české šlechty a památkám na ně*, in: TÝŽ (ed.), *Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii*, České Budějovice 2008, s. 141-166.
- GELLNER, Gustav, *Nemoc Ladislava Pohrobka*, Český časopis historický 40, 1934, s. 237-264 a 473-490.
- GELLNER, Gustav, *Životopis lékaře Borbonia a výklad jeho deníků*, Praha 1938.
- GINDELY, Anton, *Rudolf II. und seine Zeit. 1600-1612*, Prag 1865.
- GOWLAND, Angus, *The Problem of Early Modern Melancholy*, Past and Present 191, 2006, s. 77-120.
- GRUBHOFFER, Václav, *Fenomén smrti ve šlechtickém prostředí v druhé polovině 19. a na počátku 20. století. Smrt a pohřby v rodině Schwarzenbergů v letech 1873-1939*, České Budějovice 2006. (Diplomová práce)
- GRUBHOFFER, Václav, *Posvátné v profánním aneb smrt a pohřeb šlechtice na samém konci dlouhého 19. století*, in: Zpravodaj historického klubu 16, 2005, č. 2, s. 9-37.
- HANESCH, Josef, *Karel I. Filip, kníže Schwarzenberg. Polní maršál*, České Budějovice 2003.
- HAVLÍČEK, František X., *Poslední na Hluboké*, Vimperk 1994.
- HELLER, Lynne – VOCELKA, Karl, *Soukromý svět Habsburků. Život a všední dny jednoho rodu*, Praha 2011.
- CHAUNU, Pierre, *La mort à Paris, XVIe, XVIIe et XVIIIe siècles*, Paris 1978.
- IGGERS Georg G., *Dějepisectví ve 20. století. Od vědecké objektivy k postmoderní výzvě*, Praha 2002.
- IMHOF, Arthur Erwin, *Die gewonnene Jahre*, München 1981.
- IMHOF, Arthur Erwin, *Die Verlorene Welten*, München 1984.
- JANÁČEK, Josef, *Pád Rudolfa II.*, Praha 1973.
- JANÁČEK, Josef, *Rudolf II. a jeho doba*, Praha 1987.
- JUHAŇÁKOVÁ Veronika, *Holdování panství Třeboň knížeti Ferdinandovi ze Schwarzenberku roku 1683*, České Budějovice 2010 (bakalářská práce).
- JUŘÍK, Pavel, *Jihočeské dominium. Rožmberkové, Eggenbergové, Schwarzenbergové a Buquoyové v jižních Čechách*, Praha 2008.
- KELLER, Katrin, *Das Frauzimmer. Zur integrativen Wirkung des Wiener Hofes am Beispiel des Hofstaaten von Kaiserin und Erzherzoginnen zwischen 1611 und 1657*,

- in: Petr MAŤA - Thomas WINKELBAUER (edd.), *Die Habsburgermonarchie 1620 bis 1740. Leistungen und Grenzen des Absolutismusparadigmas*, Stuttgart 2006, s. 131-158.
- KELLER, Katrin, *Hofdamen. Amtsträgerinnen im Wiener Hofstaat des 17. Jahrhunderts*, Wien 2005.
- KNOZ, Tomáš, „... *S pomocí boží dosti mírně se mám...*“ *Zdraví a nemoci Karla st. ze Žerotína*, *Acta Musei Moraviae* 82, 1997, s. 183-199.
- KNOZ, Tomáš, *Karel starší ze Žerotína - subjektivní anamnéza*, *Acta Musei Moraviae* 82, 1997, s. 209- 258.
- KOLDINSKÁ, Marie, *Každodennost renesančního aristokrata*, Praha 2001.
- KRÁL, Pavel, *Mezi životem a smrtí. Testamenty české šlechty mezi léty 1550 a 1650*, České Budějovice 2002 (= *Monographia historica* 2).
- KRÁL, Pavel, *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, České Budějovice 2004 (= *Monographia historica* 4).
- KUBEŠ, Jiří, *Dějiny každodennosti II (1500-1750)*, Pardubice 2012 (skripta Filozofické fakulty Univerzity Pardubice).
- KUBEŠ, Jiří, *Trnitá cesta Leopolda I. za říšskou korunou (1657–1658). Volby a korunovace ve Svaté říši římské v raném novověku*, České Budějovice 2009.
- KUBÍKOVÁ, Anna, *Ferdinand ze Schwarzenberku - 300 let od úmrtí*, *Obnovená tradice* 14, 2003, č. 28, s. 30-31.
- KUBÍKOVÁ, Anna, *Schwarzenberské hrobky*, *Obnovená tradice* 4, 1993, č. 7, s. 1-3.
- KUBÍKOVÁ, Anna, *Šperkownice Marie Arnoštky z Eggenberku*, *Obnovená tradice* 3, 1992, č. 6, s. 8.
- LENDEROVÁ, Milena, *Tragický bál. Život a smrt Pavlíny ze Schwarzenbergu*, Praha 2004.
- LESNÝ, Ivan, *Druhá zpráva o nemocech mocných*, Praha 1987.
- LESNÝ, Ivan, *Zprávy o nemocech mocných*, Praha 1984.
- LOBKOWICZ, František, *Encyklopedie řádů a vyznamenání*, Praha 1995.
- MALÝ, Tomáš, „*Mentalita*“, *zbožnost a smrt chrudimského měšťana v raném novověku (chrudimské kšafy ze 16. -18. století)*, in: *Chrudimský vlastivědný sborník* 7, 2003, 19-70.

- MALÝ, Tomáš, *Kterak „Starochrudimští“ na smrtelné loži kšaftovali (Testamentární praxe v raněnovověké Chrudimi)*, in: Sborník prací východočeských archivů 10, 2005, s. 13-36.
- MALÝ, Tomáš, *Smrt a spása mezi Tridentinem a sekularizací. Brněnští měšťané a proměny laické zbožnosti v 17. a 18. století*, Brno 2009.
- MAREŠ, František - SEDLÁČEK, Jan, *Soupis památek historických a uměleckých. Politický okres třeboňský*, Praha 1900.
- MARKUS, Antonín, *Rod knížat ze Schwarzenberku*, Třeboň 1936.
- MAŘA, Petr, *Svět české aristokracie (1500-1700)*, Praha 2004.
- MICHŇOVÁ, Nikola, *Svatba Adama ze Schwarzenberku s Markétou z Pallantu roku 1613*, České Budějovice 2011 (bakalářská práce).
- MIKRUT, Jan (ed.), *Die Bedeutung des P. Markus von Aviano für Europa*, Wien 2003.
- MITTERAUER, Michael – DRESSEL, Gerd, *Historische Anthropologie. Ein Einführung*, Wien 1996.
- MITTERAUER, Michael, *Gesichte der Jugend*, München 1986.
- MITTERAUER, Michael, *Zur Geschichte unehelicher Geburten in Europa*, München 1983.
- NODL, Martin – TINKOVÁ, Daniela (edd.), *Antropologické přístupy v historickém bádání*, Praha 2007.
- NOVÁK, Jan Bedřich, *Rudolf II. a jeho pád*, Praha 1935.
- Ottova encyklopedie, Česká republika IV. Historie. Stát a společnost*, Praha 2006.
- Ottův slovník naučný I-XXVIII*, Praha 1888 - 1909.
- OURODOVÁ-HRONKOVÁ, Ludmila, *Schwarzenbergové 1615-1789*, České Budějovice 2009.
- PAVLÍČKOVÁ, Radmila, *Nemocné tělo v denících Tobiáše Antonína Seemana*, *Theatrum historiae* 9, 2011, s. 123-146.
- PAVLÍČKOVÁ, Radmila, *Triumphus in Mortem. Pohřební kázání nad biskupy v raném novověku*, České Budějovice 2008.
- POLIŠENSKÝ, Josef, *Doba Rudolfa II.*, Praha 1941.
- PRIESNER, Claus – FIGALA, Karin (edd.), *Lexikon alchymie a hermetických věd*, Praha 2006.
- RADIMSKÁ, Jitka, *Knihovna šlechtičny. Francouzské knihy Marie Ernestiny z Eggenbergu na zámku v Českém Krumlově*, České Budějovice 2007.

- RAMEŠ, Václav, *Proměny schwarzenberského panství v Čechách*, in: Martin GAŽI (ed.), *Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii*, České Budějovice 2008, s. 25-36.
- RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie, *Žena není příšera, ale nejmilejší stvořená boží. Diskursy manželství v české literatuře raného novověku*, Praha 2009.
- SCHWARZ, Henry Frederick, *The Imperial Privy Council in the Seventeenth Century*, Cambridge 1972.
- zu SCHWARZENBERG, Karl, *Geschichte des reichsstädtischen Hauses Schwarzenberg I.*, Neustadt an der Aisch 1963.
- SIENELL, Stefan, *Die Geheime Konferenz unter Kaiser Leopold I. Personelle Strukturen und Methoden zur politischen Entscheidungsfindung am Wiener Hof*, Frankfurt am Main-Berlin-Bern-Bruxelles-New York-Oxford-Wien 2001.
- SIKORA, Michael, *Der Adel in der Frühen Neuzeit*, Darmstadt 2009.
- SMÍŠEK, Rostislav, *Císařský dvůr a dvorská kariéra Ditrichštejnů a Schwarzenberků za vlády Leopolda I.*, České Budějovice 2009 (= Monographia historica 11).
- SMÍŠEK, Rostislav, *Die Heiratsstrategien der Fürsten zu Schwarzenberg 1600-1750*.
- SMÍŠEK, Rostislav, *Šlechtic a sňatek ve druhé polovině 17. století. Sňatkové strategie Jana Adolfa a Ferdinanda ze Schwarzenberku*, Folia historica bohemia 24, 2009, č. 1, s. 167-198.
- SNOPEK, František, *Olomoucký kníže biskup Karel z Lichtenštejna a ctihodný sluha boží Marek d'Aviano*, Časopis katolického duchovenstva 1917, č. 8, s. 753-755.
- STOLBERG-RILINGER, Barbara, *Symbolische Kommunikation in der Vormoderne. Begriffe - Thesen - Forschungsperspektiven*, Zeitschrift für historische Forschung 31, 2004, s. 495-496.
- STORCHOVÁ, Lucie, *Conditio humana - konstanta (č)i historická proměnná? Koncepty historické antropologie a teoretická reflexe v současné historiografii*, Praha 2007.
- ŠTĚPÁN, Jan, „Potřeboval-li by[s]... pro opatření zdraví svého tělesného doktora lékařství“. *Nemoci biskupa Stanislava Pavlovského Pavlovic*, in: Ondřej JAKUBEC (ed.), *Stanislav Pavlovský z Pavlovic (1579-1598). Biskup a mecenáš umírajícího věku*, Olomouc 2009, s. 82-85.
- TINKOVÁ, Daniela, *Věčně nemocná žena. Žena a mateřství v lékařském myšlení na prahu moderní doby*, Dějiny a současnost 26, 2004, č. 1, s. 7-11.
- VENCOVSKÝ, Eugen, *Duševní život Rudolfa II. a jiných osobností*, Plzeň 1993.

- VLČEK, Emanuel, *Fyzické osobnosti českých panovníků I-III*, Praha 1997-2000.
- VLČEK, Emanuel, *Jak zemřeli. Významné osobnosti českých dějin z pohledu antropologie a lékařství*, Praha 1993.
- VLČEK, Emanuel, *Osudy českých patronů*, Praha 1995.
- VOCELKA, Karl, *Rudolf II. und seine Zeit*, Wien-Köln-Graz 1985.
- VOVELLE, Gaby - VOVELLE, Michel, *Vision de la mort et de l'au-delà en Provence d'après les autels des âmes du purgatoire. XV -XXe siècles*, Paris 1970.
- VOVELLE, Michel, *Piété baroque et déchristianisation en Provence au XVIIIe siècle. Les attitudes devant la mort d'après les clauses des testaments*, Paris 1973.
- VOŘÍŠEK, Martin, *Kapela schwarzenberské gardy*, České Budějovice 2010.
- ZÁLOHA, Jiří, *Lex Schwarzenberg. O slávě a rozpadu jednoho majetku v Čechách*, Dějiny a současnost 16, 1994, č. 2, s. 46-50.
- ZÁLOHA, Jiří, *O původu Schwarzenberků*, Obnovená tradice 12, 2001, s. 55-57.
- ZÁLOHA, Jiří, *O smutném konci kněžny Pavlíny ze Schwarzenberku*, Dějiny a současnost 17, 1995, č. 4, s. 13-15.
- ZÁLOHA, Jiří, *Stručné dějiny rodu knížat ze Schwarzenberku*, České Budějovice b. d.
- ZÁLOHA, Jiří, *Zabavení majetku hlubocké větve Schwarzenberků gestapem v roce 1940*, Československý časopis historický 89, 1991, s. 65-77.

VI. 4. Internetové zdroje

- [http://en.wikipedia.org/wiki/Officium_Defunctorum, odkaz funkční k 8. květnu 2012].
- [<http://www.geneall.net/D>, odkaz funkční k 20. červenci 2012].
- [<http://www.geneall.net/W>, odkaz funkční k 20. červenci 2012].
- [<http://www.hss.barok.org/>, odkaz funkční k 12. červenci 2012].
- [<http://www.starhemberg.at/familie.asp>, odkaz funkční k 11. březnu 2012].

VII. Seznam příloh

1. Schwarzenberský rodokmen od 15. do počátku 18. století

[Převzato z průvodcovského podrobnějšího textu zámku Hluboká, autorkou doplněno a opraveno].

2. Obrazové přílohy

Obr. 1. Rodokmen Starhemberků [převzato ze SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 396].

Obr. 2. Portrét Marie Justiny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku, z 19. století od neznámého autora [převzato z Jitka RADIMSKÁ, *Knihovna šlechtičny. Francouzské knihy Marie Ernestiny z Eggenbergu na zámku v Českém Krumlově*, České Budějovice 2007, s. 39].

Obr. 3. Portrét Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku z 19. století od neznámého autora [převzato z Rostislav SMÍŠEK, *Císařský dvůr a dvorská kariéra Ditrichštejnů a Schwarzenberků za vlády Leopolda I.*, České Budějovice 2009, s. 112].

Obr. 4. Svatební portrét Ferdinanda Viléma Eusebia ze Schwarzenberku ze 17. století od neznámého autora [převzato z Martin GAŽI (ed.), *Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii*, České Budějovice 2008, s. 386].

Obr. 5. Portrét Marie Arnoštky z Eggenberku, rozené ze Schwarzenberku [převzato z <http://www.zamek-ceskykrumlov.eu/nejvyznamnejsi-vlastnici-ceskokrumlovskeho-hradu-a-zamku/jan-kristian-i-z-eggenberku/marie-ernestina-rozena-hrabenka-ze-schwarzenberku/>, odkaz funkční k 23. červenci 2012].

Obr. 6. Schwarzenberský erb od roku 1599 [převzato z <http://www.schwarzenberg.cz/cs/historie-rodu-schwarzenbergu/>, odkaz funkční k 23. červenci 2012].

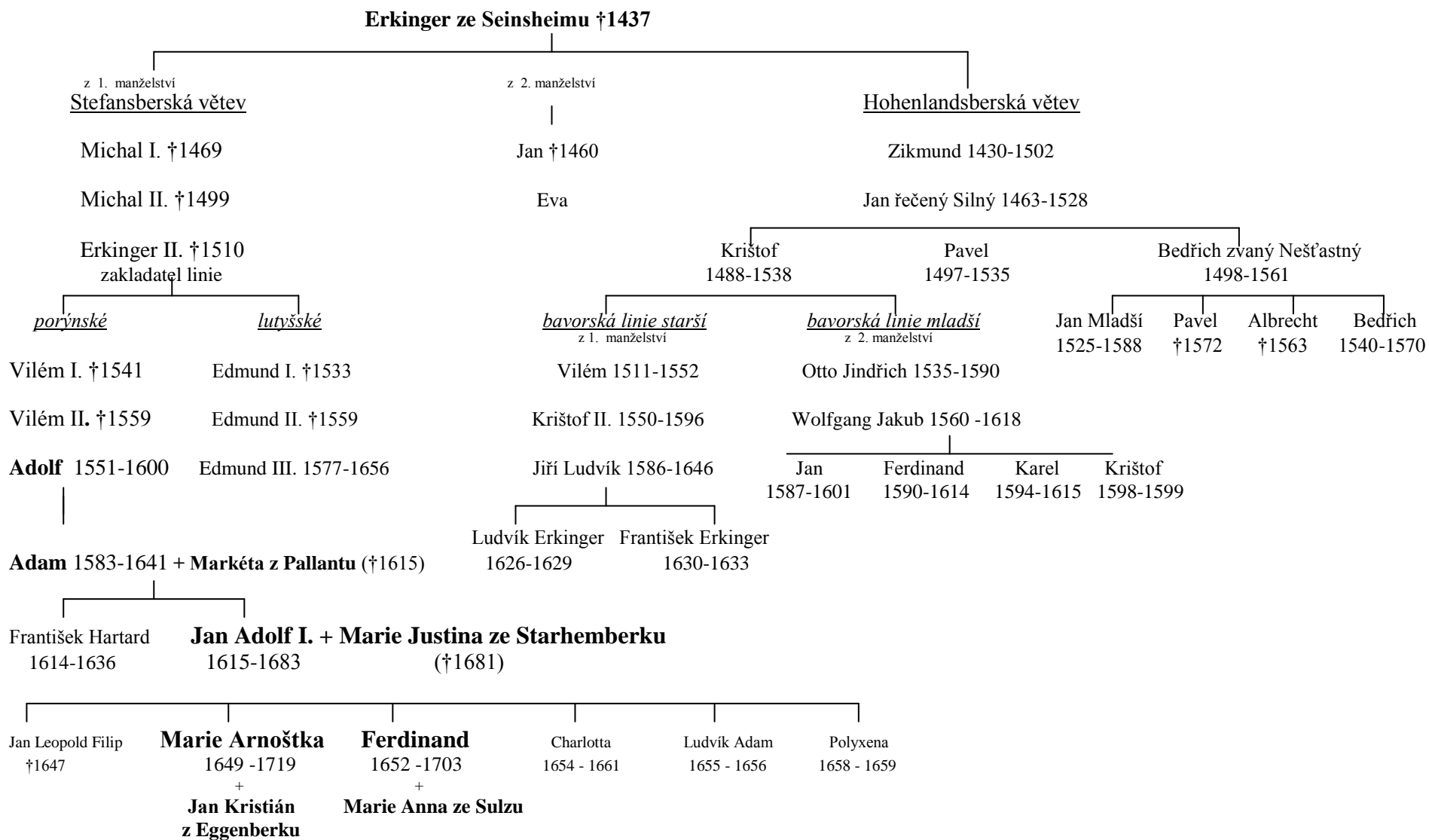
Obr. 7. Starhemberský erb od roku 1647 [převzato z http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Waxenberg_Altes_Schloss_-_Wappen_5_Starhemberg.jpg, odkaz funkční k 23. červenci 2012].

Obr. 8. Zámek Starhemberk v Eferdingu – dnešní stav [převzato z http://www.aeiou.at/aeiou.photo.index/e/eferding/images/eferding__schloss_starhemberg_bei_eferdin.jpg, odkaz funkční k 23. červenci 2012].

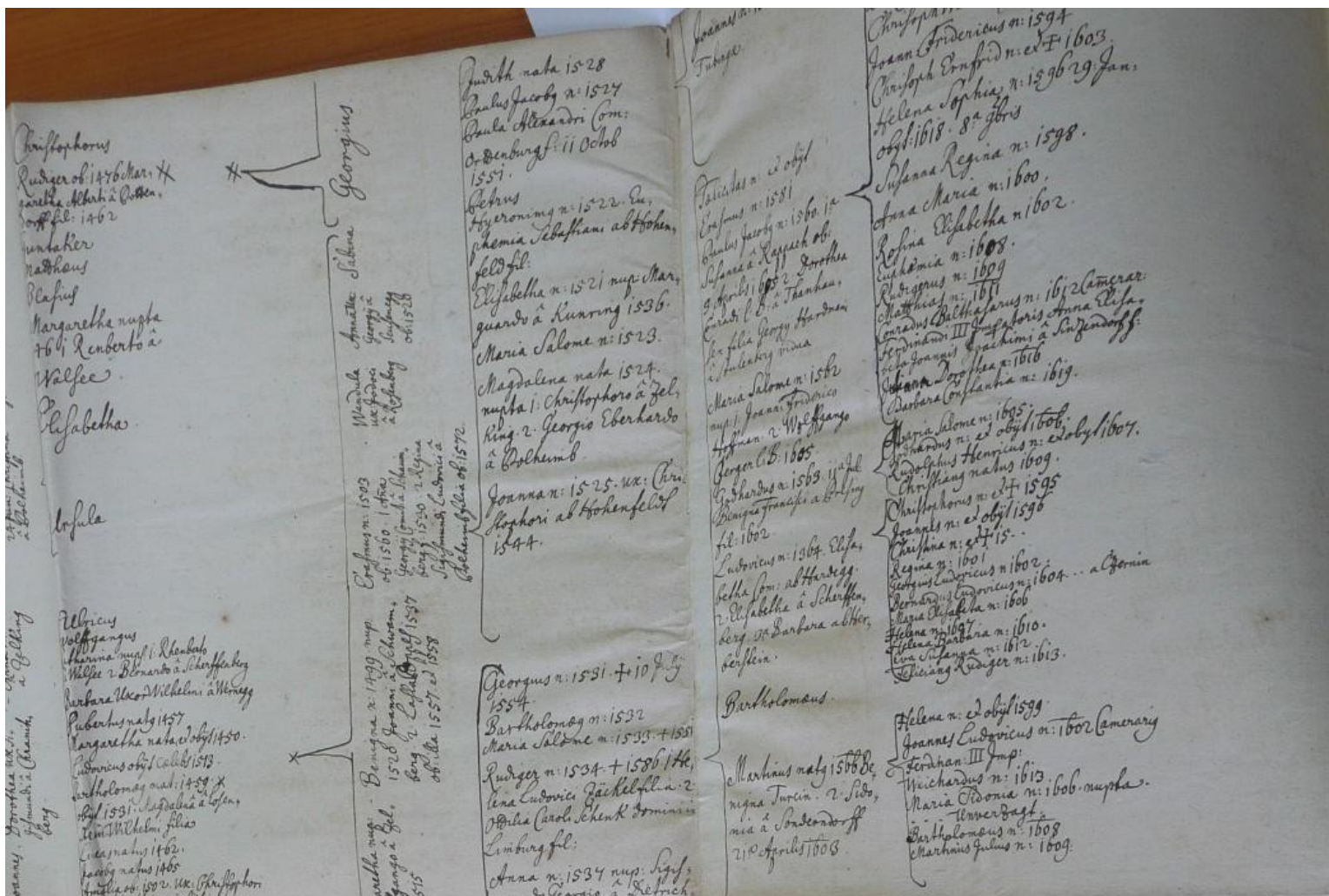
- Obr. 9. Zámek Schwarzenberk – dnešní stav [převzato z http://en.wikipedia.org/wiki/File:Schloss_schwarzenberg_franken_1.JPG, odkaz funkční k 23. červenci 2012].
- Obr. 10. Zámek Hluboká – dnešní stav [foto autorka].
- Obr. 11. Zámek Třeboň – dnešní stav [převzato z bakalářské práce Veroniky JUHAŇÁKOVÉ, *Holdování panství Třeboň knížeti Ferdinandovi ze Schwarzenberku roku 1683*, České Budějovice 2010, s. 84].
- Obr. 12. Zámek v Dřítňi – dnešní stav [foto autorka].
- Obr. 13. Zámek v Bzí – dnešní stav [foto autorka].
- Obr. 14. Seznam rozbitého a roztaveného nádobí [převzato ze SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 396].
- Obr. 15. Nákres farního kostela v Třeboni [převzato ze SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 396].
- Obr. 16. Ukázka písmá Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku [převzato ze SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 396].
- Obr. 17. Ukázka podpisu Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku [převzato ze SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 396].
- Obr. 18. Ukázka podpisu Marie Justiny ze Schwarzenberku [převzato ze SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 396].
- Obr. 19. Ukázka podpisu Kašpara „Brandise“ ze Zelionu [převzato ze SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 396].
- Obr. 20. Ukázka podpisu Jiřího Karla Eymera z Waltershofenu [převzato ze SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 396].
- Obr. 21. Ukázka podpisu třeboňského hejtmána Meyerhofera [převzato ze SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 396].
- Obr. 22. Ukázka podpisu Kryštofa Sieberta z Liliensteinu [převzato ze SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 396].

VIII. Přílohy

VIII. 1. Schwarzenberský rodokmen od 15. do počátku 18. století

VIII. 2. Obrazová příloha

Obr. 1

Rodokmen Starhemberků, v pravé části nejblížejší příbuzní Marie Justiny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku

Obr. 2

Portrét Marie Justiny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku

Obr. 3

Jan Adolf I. ze Schwarzenberku

Obr. 4

Ferdinand Vilém Eusebius ze Schwarzenberku

Obr. 5

Marie Arnoštka z Eggenberku, rozená ze Schwarzenberku

Obr. 6

Schwarzenberský erb od roku 1599

Obr. 7

Vyobrazení starhemberského erbu

Obr. 8

Zámek Starhemberk v Eferdingu – dnešní stav

Obr. 9

Zámek Schwarzenberk – dnešní stav

Obr. 10

Zámek Hluboká – dnešní stav

Obr. 11

Zámek Třeboň – dnešní stav

Obr. 12

Zámek Dříteň – dnešní stav

Obr. 13

Zámek Bzí, na štítě zámku se nachází zchátralý schwarzenberský erb – dnešní stav

Specification.

Dasz Josephmelkman, und hundert und dreyzig Silber,

aus dem Silber, und hundert und dreyzig Silber . . . 3. Stück.

Dasz hundert, so hundert und dreyzig, und dreyzig, . . . 2. Stück.

Dasz hundert und dreyzig . . . 1. Stück.

Dasz . . . 2.

Dasz . . . 1. Stück.

Dasz hundert und dreyzig Silber, und dreyzig Silber . . . 1. Stück.

Dasz hundert . . . 1. Stück.

Im folgenden.

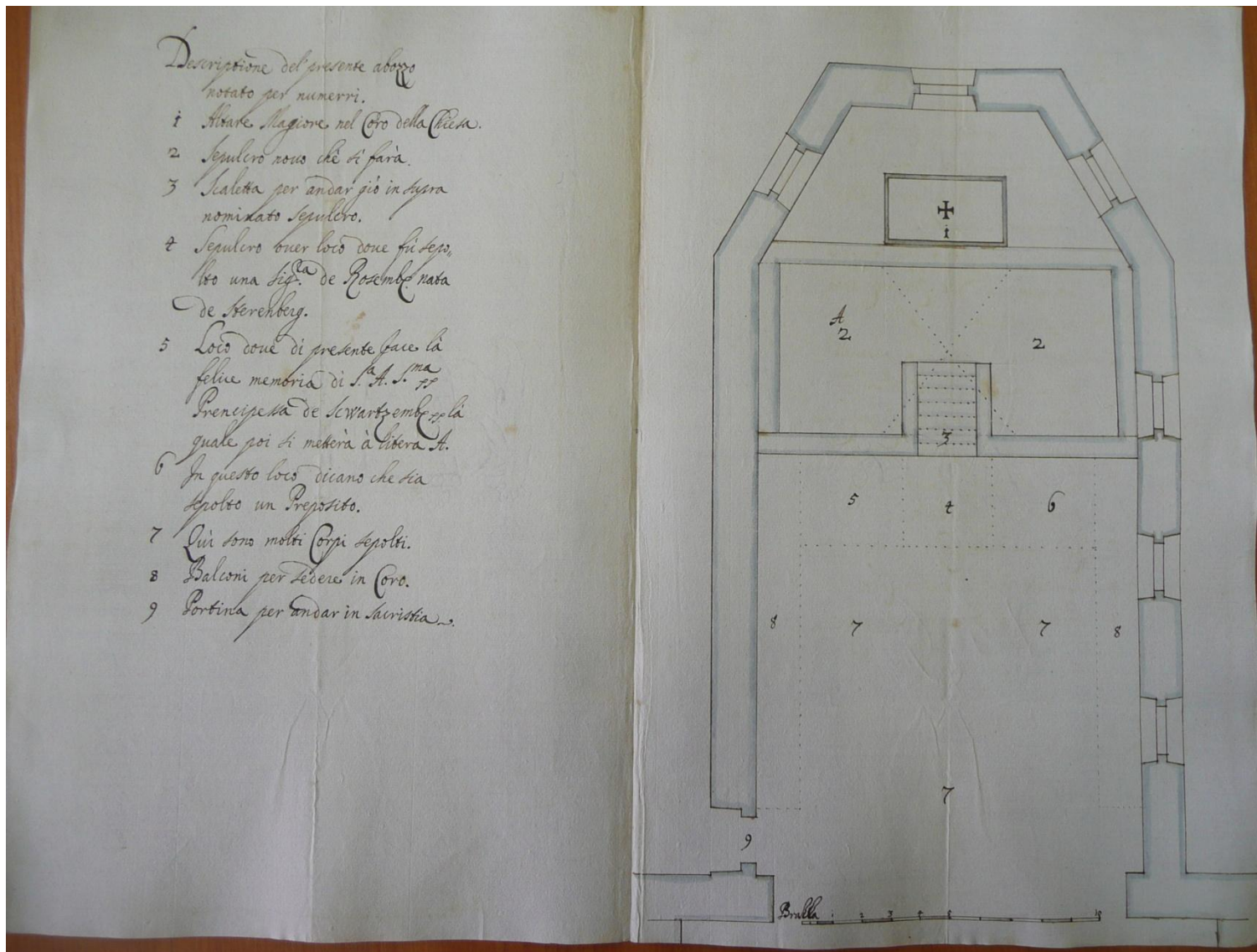
Dasz hundert und dreyzig Silber, und dreyzig Silber . . . 1. Stück.

Dasz Silber . . . 3. Stück.

Dasz hundert und dreyzig Silber, und dreyzig Silber . . . 2. Stück.

Obr. 14

Seznam roztaveného nádobí z 24. ledna 1672

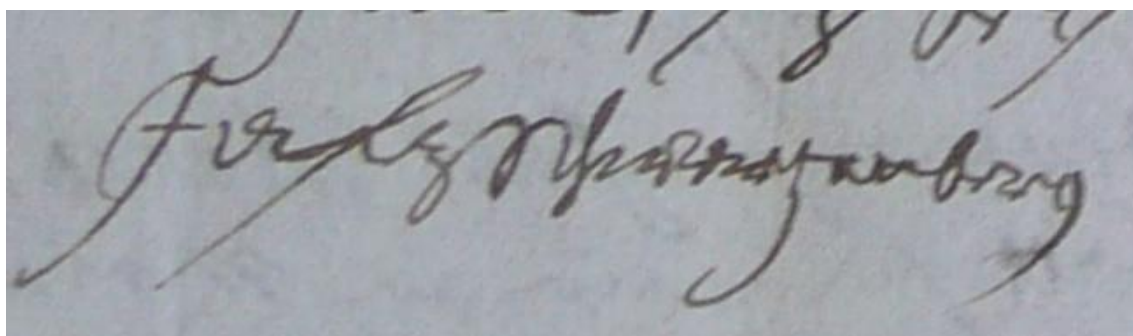
Obr. 15

Plán farního kostela v Třeboni z konce dubna 1681

Ich habe mich sehr herzlich über den gütlichen
Lieber Briefen vom 13 dinst mit dem
hiesigen Bedienten, welche ich voraus die
Voraussetzung meiner gütlichen Einverständ-
nisse zu haben, Euch für die Wohlthaten
verpflichtet nicht nur danken, und
auch die menschliche Mittel nicht aufzuheben
in dinstigen meine Tochter für alle das
bald die Wittigen kommen, und ihre
Dactoren mit Namen, und in
dinstigen das für die de Poppi (dinstigen
nicht los: voraus nicht dinstigen) lieber
habe, und ihrem ewig folgt, wollen,
so würde ich ihre große Freundschaft
wäre ich sehr für (wäre das nicht
dinstigen, immittelst wird gütlich
das für ihre mein, ad ihre mein und
ja noch fort dinstigen und nicht dinstigen
Verweise sehr, unbedingt wird gütlich

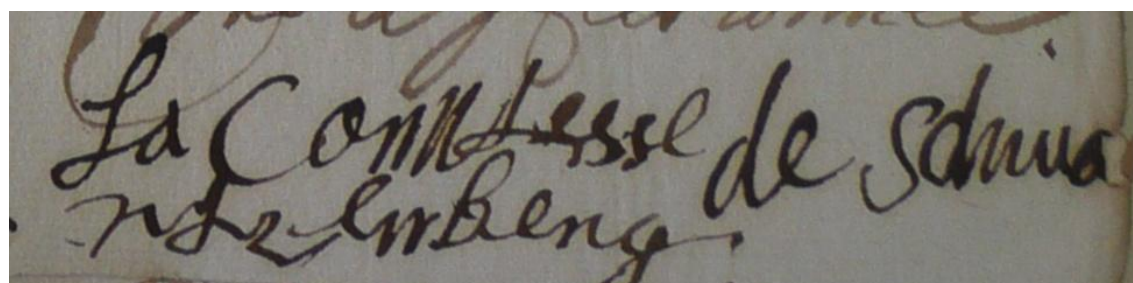
Obr. 16

Ukázka písma Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku, zde úvodní stránka dopisu ze 17. března 1669

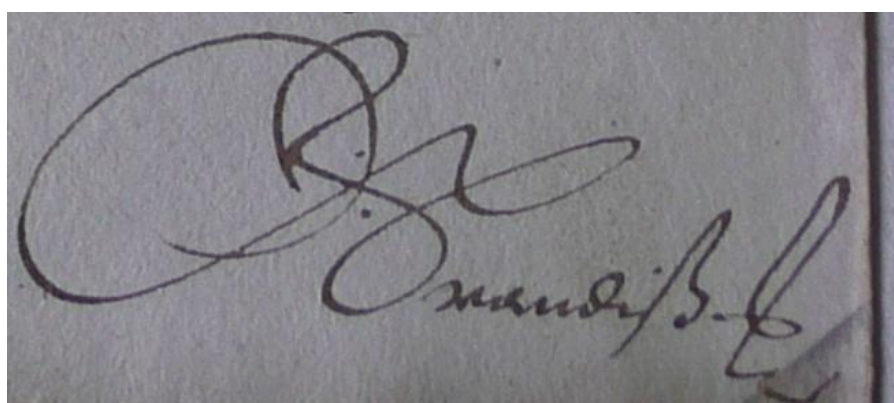
Obr. 17

Podpis Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku

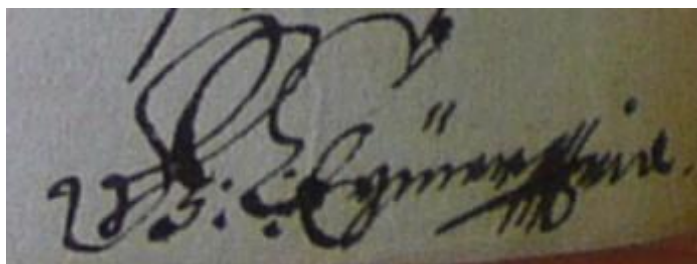
Obr. 18

Podpis Marie Justiny ze Schwarzenberku, rozené ze Starhemberku

Obr. 19

Ukázka podpisu hejtmana na zámku Schwarzenberk Kašpara
„Brandise“ ze Zelionu

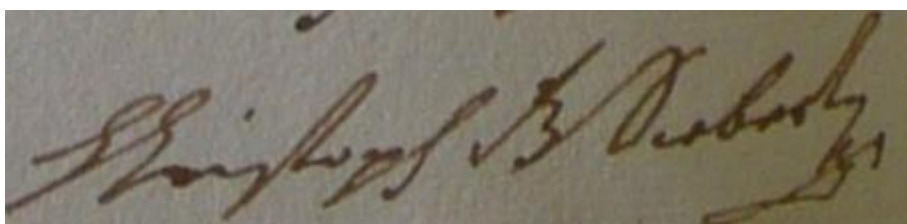
Obr. 20

Ukázka podpisu hejtmana na zámku Hluboká Jiřího
Karla Eymera z Waltershofenu

Obr. 21

Ukázka podpisu hejtmana na zámku Třeboň Meyerhofera

Obr. 22

Ukázka podpisu druhého hejtmana na zámku Třeboň Kryštofa Sieberta
z Liliensteinu